

نگاهی به پژوهش‌های رفاه اجتماعی در ایران (با تمرکز بر مقالات علمی - پژوهشی در دوره زمانی ۹۳-۱۳۸۰)

مهدی ابراهیمی^۱

چکیده

این مقاله، مرور و فراتحلیلی بر مقالات حوزه رفاه اجتماعی در ایران طی دوره زمانی ۹۳-۱۳۸۰ است. پرسش اساسی مقاله این است که پژوهش رفاه اجتماعی در ایران در این دوره چه ویژگی‌هایی داشته و به چه مسائلی پرداخته است؟ هدف اصلی این فراتحلیل، بررسی و دسته‌بندی پیشینه رفاه پژوهی علمی در کشور به منظور شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های این پژوهش‌ها و دستیابی به درکی کلی از رفاه و رفاه پژوهی است. در این پژوهش، پس از جست‌وجو و مطالعه مقالات متعدد، ۵۴ مقاله علمی-پژوهشی با عنوان و کلیدواژه رفاه در کشور در فاصله زمانی ۹۳-۱۳۸۰ (۱۴ سال) انتخاب و مورد بررسی قرار گرفته‌اند. متغیرهای اصلی بررسی شده در این پژوهش از این قرار هستند: قلمرو رشته‌ای (حوزه مطالعاتی) مقالات، دوره زمانی بررسی مسأله، روش‌شناسی، میدان مطالعه، ابزار گردآوری اطلاعات، جامعه آماری (گروه‌های هدف)، رهیافت‌های نظری، روش‌های نمونه‌گیری، واحد تحلیل، نوع تحقیق، تکنیک‌های تحلیل داده‌ها، شاخص‌های رفاه اجتماعی و یافته‌های مقالات. طبق یافته‌های این پژوهش، مقالات بررسی شده، بیشتر از روش‌های اقتصادسنجی و پس از آن، اسنادی (کتبخانه‌ای) استفاده کرده‌اند. نزدیک به نیمی از مقالات، جامعه آماری یا گروه‌های هدفشان را به درستی مشخص نکرده‌اند. واحد تحلیل اصلی مقالات، فرد و همچنین طرح‌ها و برنامه‌ها بوده است. ضعف مسأله‌مندی و زمان‌مندی، در بسیاری از مقالات مشاهده می‌شود. کثرت مقالات توصیفی-تحلیلی (از حیث نوع تحقیق) و کمی-کیفی (به لحاظ تکنیک‌های تحلیل)، ابهام در نمونه‌گیری و ضعف نظری، ویژگی دیگر بسیاری از مقالات است. تمرکز بیشتر بر سویه‌های عینی رفاه اجتماعی نسبت به جنبه‌های ذهنی آن و تقلیل رفاه اجتماعی به بُعد اقتصادی در شمار قابل توجهی از پژوهش‌ها، مسأله دیگری است که می‌توان به آن اشاره کرد. البته از آنجا که این تحقیق بر بخشی از پژوهش‌های حوزه رفاه در کشور در دوره زمانی خاصی متمرکز شده، یافته‌های آن لزوماً نشانگر وضعیت کلی پژوهش در این حوزه نیست.

کلمات کلیدی: رفاه اجتماعی، پژوهش رفاه اجتماعی، فراتحلیل، ایران

۱. کارشناسی ارشد توسعه اجتماعی، دانشگاه تهران

مقدمه

مفهوم رفاه اجتماعی طی سالیان اخیر به صورت جدی مورد توجه جامعه‌شناسان، اقتصاددانان و سایر رشته‌های مرتبط با توسعه قرار گرفته (هزار جریبی و صفری شالی، ۱۳۹۰: ۲) و شناخت الگوها و ابعاد آن، یکی از مؤلفه‌های اساسی برنامه‌ریزی اجتماعی و اقتصادی تلقی شده است. اگر رفاه اجتماعی را مرتبه‌ای بعد از تأمین اجتماعی در نظر گیریم، باید تعریف، اهداف و الزاماتی خاص نیز برای آن قائل شویم (موسوی و محمدی، ۱۳۸۸: ۷). واژه رفاه اجتماعی، زاده تحولات و مناسبات اقتصادی و اجتماعی اروپا از قرن نوزدهم به بعد است (فیروزآبادی و حسینی، ۱۳۹۲: ۹). در این قرن، با تصویب قوانین مربوط به تأمین اجتماعی در مجامع قانونگذاری کشورها و روی کار آمدن دولت‌های رفاه (به ویژه پس از جنگ جهانی دوم)، آرمان رفاه اجتماعی به شکل گسترده‌ای در جوامع مطرح شد (محبوبی، ۱۳۹۲: ۱۳۵). از آن زمان تاکنون، رفاه اجتماعی به هدف بنیادین برنامه‌های توسعه در جوامع مختلف بدل شده است؛ هدفی که بدون آن، توسعه در ابعاد گوناگون خود (انسانی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی) با شکست مواجه خواهد شد.

سیاستگذاری رفاه اجتماعی به عنوان شکلی از عدالت اجتماعی (کولبی، ۲۰۰۸: ۱۱۳) از جمله سازوکارهای ارتقای توسعه اجتماعی است (فیروزآبادی و حسینی، ۱۳۹۲: ۸) و وجود رفاه اجتماعی در هر جامعه، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه‌یافتگی آن جامعه و بازتولیدکننده توسعه آن تلقی می‌شود (هزار جریبی و صفری شالی، ۱۳۹۱: ۲۸). رفاه اجتماعی اقشار مختلف جامعه به ویژه گروه‌های ضعیف و آسیب‌پذیر، اصیل‌ترین و انسانی‌ترین مشخصه توسعه است (زاهدی اصل، ۱۳۸۱: ۱۰۰) و وضعیت رفاهی، یکی از عوامل ایجادکننده تمایز میان کشورها به شمار می‌آید (دانایی فرد و دیگران، ۱۳۹۱: ۴۶). از منظر دیگر، اهمیت رفاه اجتماعی تا حدی است که آن را نه هدف توسعه بلکه خود توسعه دانسته‌اند (تولائی و دیگران، ۱۳۸۹: ۳۱۳).

مفهوم و محتوای رفاه اجتماعی در چند دهه گذشته با تغییرات عمده‌ای مواجه شده است. در دهه ۱۹۷۰، همسو با گفتمان مسلط رفاه اجتماعی تا این دهه یعنی گفتمان مادی که معطوف به مقوله‌های کمی، عینی، سنجش‌پذیر و اقتصادی به‌مثابه علل یا موانع رفاه اجتماعی بود (حامد، ۱۳۹۱: ۱۹۱)، برنامه‌های رفاه اجتماعی نیز ناظر به تأمین حداقل نیازهای اساسی تمام مردم جامعه بود. در دهه ۱۹۸۰، این مفهوم به مجموعه اقدامات و خدمات اجتماعی به منظور تأمین نیازهای افراد و گروه‌ها و غلبه بر مسائل اجتماعی اطلاق شد. از دهه ۱۹۹۰ به بعد، رفاه اجتماعی به مجموعه شرایطی گفته شد که در آن، خشنودی انسان در زندگی حاصل می‌شود (افتخاری و توکلی، ۱۳۸۲ به نقل از فیروزآبادی و حسینی، ۱۳۹۲: ۱۱).

علاوه بر کشورهای توسعه‌یافته که ارتقای کیفیت زندگی و سطح رفاه اجتماعی در جامعه را یکی از هدف‌های مهم سیاستگذاری اجتماعی و اقتصادی خود می‌دانند، کشورهای در حال توسعه نیز افزایش رفاه اجتماعی را هدف بنیادی و معیار اساسی توسعه‌یافتگی به حساب می‌آورند (طراز کار و زیبایی، ۱۳۸۳ به نقل از فیروزآبادی و حسینی، ۱۳۹۲: ۱۰). کشور ما نیز از این قاعده مستثنی نیست. توجه به رفاه اجتماعی در

تاریخ برنامه‌ریزی ایران را باید در دهه ۴۰ شمسی جست‌وجو کرد. در برنامه عمرانی چهارم پیش از انقلاب (۱۳۴۷-۵۱)، نخستین بار، فصلی مجزا به رفاه اجتماعی اختصاص یافت که برنامه‌های بیمه اجتماعی، رفاه خانواده و کودک، ورزش و رفاه جوانان، رفاه کارگران، رفاه روستاییان و رفاه گروه‌های خاص (معلولان جسمی، روانی و اجتماعی) را دربرمی‌گرفت (غفاری و امیدی، ۱۳۸۸: ۱۵۲؛ مهریانی، ۱۳۹۱: ۷۵). در برنامه عمرانی پنجم (۱۳۵۶-۵۷)، دو اصل رونق کشاورزی و توسعه امور رفاه اجتماعی مورد تأکید قرار گرفت و نخستین بار در روند برنامه‌ریزی کشور، اهداف اجتماعی در اولویت قرار گرفتند (غفاری و امیدی، ۱۳۸۸: ۱۵۵).

برنامه عمرانی ششم (۱۳۵۷-۶۱) که البته با وقوع انقلاب، امکان تصویب و اجرا نیافت و برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مربوط به بعد از انقلاب نیز به صورت‌های گوناگون به سیاست‌ها و مؤلفه‌های رفاه اجتماعی توجه نشان داده‌اند (صرف نظر از چند و چون این توجه و کمیّت و کیفیت برنامه‌های رفاهی)؛ مثلاً در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۷۲-۱۳۶۸)، بیشترین سهم اعتباری در امور اجتماعی به آموزش و پرورش عمومی، بهداشت و درمان، و تغذیه اختصاص یافت و در برنامه دوم توسعه (۷۸-۱۳۷۴)، آموزش و پرورش، بهداشت و درمان، و تأمین اجتماعی، بیشترین سهم از اعتبارات مربوط به امور اجتماعی را دریافت کردند. همچنین در برنامه سوم (۸۳-۱۳۷۹)، به مواردی مانند نظام تأمین اجتماعی و یارانه‌ها (بیمه‌های همگانی و تکمیلی)، و سیاست‌های بهداشت و درمان، تأمین مسکن، حفاظت محیط‌زیست و آموزش عالی در قالب فصول جداگانه اشاره شده و در برنامه چهارم (۸۸-۱۳۸۴) نیز قلمروهای کیفیت زندگی از سه جنبه نیازهای اساسی (تغذیه، مسکن، آموزش و بهداشت)، نیازهای محیطی (محیط‌زیست و شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی) و نیازهای حمایتی (تأمین اجتماعی و اوقات فراغت) مورد توجه قرار گرفت (همان، ۱۹۰-۱۶۶). در واقع بعد از پیروزی انقلاب، رفاه اجتماعی به عنوان یک خط مشی در قانون اساسی مطرح شد که اصول ۳، ۲۱، ۲۹، ۳۱ و ۴۳ قانون اساسی به وضوح این گرایش را نشان می‌دهند (فاضلی و کردونی، ۱۳۸۸: ۱۳۰). بررسی مفاد اصول مختلف قانون اساسی نشان می‌دهد که اصول ۲۸ و ۳۰ این قانون نیز جنبه‌های رفاهی دارند. بدین ترتیب، نظام رفاهی مد نظر قانون اساسی کشور، یک نظام جامع و فراگیر است (تاج‌مزیانی، ۱۳۹۰: ۲۲۷). پژوهش در مورد این که این خط مشی، در واقعیت به چه صورتی درآمد، چه ویژگی‌هایی یافت و چه نتایجی به همراه آورد، سویه‌های پیدا و پنهان سیاست‌های رفاهی در کشور را مشخص می‌کند و به ما امکان می‌دهد تا با کنار گذاشتن اشتباهات و رفع کاستی‌ها، و تقویت و تداوم سیاست‌های درست گذشته و حال، واقع‌بینانه‌تر و عینی‌تر به آینده نظر کنیم.

طرح مسأله

مفهوم و حیطه رفاه اجتماعی در کشورهای مختلف بسیار متفاوت است. این تفاوت از عوامل گوناگونی تأثیر می‌پذیرد که برخی از آنها عبارت‌اند از: سطح توسعه کشورها، اهداف و مراحل توسعه، برنامه‌های

توسعه، میزان رشد و تکامل سازمان‌های مدیریتی و اداری کشورها، نحوه توزیع مسئولیت بین دولت و سازمان‌های داوطلبانه، و چارچوب‌های فرهنگی-اجتماعی (سجادی و دیگران، ۱۳۹۰: ۲). از سوی دیگر، تداوم حیات مادی و معنوی یک جامعه، مستلزم اتخاذ نگرشی اجتماعی و مسئولانه به ضرورت برقراری نظام جامع رفاه اجتماعی به صورت فراگیر است؛ نظامی که شاید بتوان آن را مهم‌ترین سازوکار برقراری عدالت اجتماعی دانست (پناهی، ۱۳۸۱: ۶۴). واقعیت امر این است که بهبود رفاه اجتماعی و تأمین زندگی و سلامت اجتماعی، در صدر مسائل جامعه ایرانی قرار دارد که باید با در نظر گرفتن ویژگی‌های خود این جامعه مورد توجه جدی قرار گیرد (سجادی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۰).

در هر حوزه مطالعاتی با بهره‌گیری از تجارب و ذخایر علمی و پژوهشی آن حوزه می‌توان تصویری از وضعیت موجود ارائه کرد. سیاستگذاری و مدیریت رفاه اجتماعی در کشور، به دلیل گستره وسیعی که دربرمیگیرد، نیازمند انجام مطالعات مستمر و بررسی‌های جامع و یکپارچه شرایط گذشته و حال با عطف توجه به آینده است. به رغم وجود پیشینه‌های سیاستی، برنامه‌ای و نهادی در زمینه رفاه اجتماعی در کشور و همچنین وجود مراکز آموزشی فعال با پذیرش دانشجو در رشته‌های مختلف، مراکز پژوهشی تخصصی مرتبط با رفاه، انجمن‌های علمی، منابع مکتوب و طرح‌های تحقیقاتی گوناگون در این حوزه، و وجود نهادهای رسمی (دولتی و عمومی) و مدنی فعال در حوزه رفاه، چشم‌انداز وضعیت رفاه کشور هنوز هم چندان مشخص نیست. در این شرایط، شناخت نقاط قوت و ضعف، و کاستی‌ها و امکان‌های سیاستگذاری و پژوهش رفاهی در آینده، جز از طریق بررسی آنچه تاکنون در این عرصه انجام شده، ناممکن است. در این مقاله نیز همین هدف دنبال شده است: ویژگی‌ها و دستاوردهای پژوهش‌های رفاه اجتماعی، البته با تمرکز بر مقاله‌های علمی در یک دوره زمانی مشخص.

طی سال‌های گذشته، باب بحث در مورد رفاه اجتماعی در محافل علمی و دانشگاهی ایران بیش از پیش گشوده شده و جنبه‌های گوناگون آن مورد ارزیابی و تبادل نظر قرار گرفته است. در این سال‌ها مطالعات و تحقیقات مختلفی در این حوزه به انجام رسیده و اطلاعات باارزشی در خصوص جنبه‌های متفاوت آن فراهم آمده است. دسته‌بندی و تحلیل نظام‌مند این مطالعات می‌تواند در دو وجه عملی و نظری به سیاستگذاران اجتماعی و اقتصادی و محققان این حوزه کمک کند تا به تصویری دقیق‌تر از شرایط و امکان‌های رفاه‌پژوهی علمی در کشور دست یابند. بینشی که اینگونه به دست می‌آید ناظر به کاربست داده‌ها و دیدگاه‌های انباشته شده است (سریع‌القولم، ۱۳۸۹: ۳۰) و می‌تواند مسیر تحقیقات بعدی را تا حدی مشخص کند. یکی از روش‌های موجود برای بهره‌گیری از یافته‌های پژوهش‌های حوزه رفاه، روش فراتحلیل است که با ترکیب و ارائه یافته‌هایی جدید از تحقیقات این حوزه، به شناخت بهتر و بیشتر از این مفهوم کمک می‌کند. این موضوع، هدف اصلی این تحقیق نیز به شمار می‌آید. به عبارت دیگر، هدف این تحقیق، تلفیق یافته‌های مطالعات حوزه رفاه اجتماعی به منظور استفاده بهتر از دانشی است که

پژوهش‌های این حوزه فراهم آورده‌اند.

سؤال تحقیق

سؤال اصلی این تحقیق این است که پژوهش‌های علمی رفاه اجتماعی در ایران به چه مسائلی پرداخته‌اند؟ چگونه به این مسائل پرداخته‌اند؟ و چه نتایجی به دست آورده‌اند؟ در این تحقیق، ضمن دسته‌بندی و ترکیب یافته‌های این پژوهش‌ها تلاش شده است تا فهمی کلی از این یافته‌ها با هدف بهره‌برداری مناسب‌تر از آنها حاصل شود.

تعریف مفاهیم

رفاه اجتماعی: به مجموعه شرایط و کیفیت‌هایی گفته می‌شود که نیازهای فردی، جسمی، روانی و اجتماعی آحاد جامعه را تأمین کرده و در همه مردم احساس امنیت زیستی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به وجود آورد (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۹۱: ۱۶). البته ارائه تعریفی از رفاه اجتماعی که توافق همگانی در مورد آن وجود داشته باشد کار آسانی نیست و نویسندگان و محققان مختلف داخلی و خارجی در تعریف این مفهوم، هر یک به جنبه یا مؤلفه خاصی از آن توجه کرده‌اند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود: نظام جامعی از خدمات و برنامه‌های اجتماعی به منظور گسترش توسعه، عدالت و نقش اجتماعی مردم (ذاکر حمیدی، ۱۳۸۶ به نقل از هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۹۱: ۱۶)؛ از بین رفتن فقر و محرومیت (باری، ۱۳۸۰: ۱۶۱)؛ مجموعه‌ای از خدمات و مؤسسات اجتماعی با هدف دستیابی افراد به زندگی مطلوب (غفاری و امید، ۱۳۸۸: ۳-۱۵۲)؛ درجاتی از بهبود اجتماعی در وضعیت افراد، خانواده‌ها و جوامع (میجلی، ۱۳۷۸ به نقل از سعیدی و تاجالدین، ۱۳۸۸: ۲۴)؛ دربرگیرنده وضعیت مناسب در عرصه‌هایی مانند سلامت و بهداشت و درمان (قاراخانی، ۱۳۹۲: ۲۱۳؛ فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۱۰۰؛ قندی، ۱۳۸۸: ۳۰)؛ آموزش و مهارت‌آموزی (گیدنز، ۱۳۸۶: ۱۲۶؛ فیتزپتریک، ۱۳۸۵: ۲۴۶؛ دین، ۱۳۸۸: ۳۹؛ جانسون، ۲۰۰۵: ۶)؛ تأمین مسکن (گیدنز، ۱۳۸۶: ۱۲۸؛ دین، ۱۳۸۸: ۳۹؛ موسوی و محمدی، ۱۳۸۸: ۹-۵۸)؛ توزیع ثروت (لُولو، ۲۰۰۹: ۲۹)؛ بازار کار و دستمزد و اوضاع مادی (کوکوتزلی، ۲۰۰۹: ۱۱؛ بلیک‌مور، ۱۳۸۵ به نقل از سعیدی و تاج‌الدین، ۱۳۸۸: ۲۵)؛ اشتغال و پرداخت کمک هزینه‌های اجتماعی (گیدنز، ۱۳۸۶: ۱۲۸)؛ گسترش برنامه‌های خدمات انسانی و اجتماعی (هال و میجلی، ۱۳۸۸: ۴۵۵-۴۵۲؛ اسپیکر و دیگران، ۲۰۰۷: ۲۲۱)؛ کنترل مسائل اجتماعی و ایجاد فرصت‌های برابر (مسعود اصل، ۱۳۸۸: ۱۷ و ۱۵)؛ گسترش و تقویت سازمان‌های اشتراکی (همتی، ۱۳۸۹: ۷-۲۶۶)؛ شادکامی، تأمین، ترجیحات و نیازها (فیتزپتریک، ۱۳۸۳: ۲۰)؛ تغذیه و پوشاک بهتر (لطیفی، ۱۳۸۹: ۶۹)؛ آزادی انتخاب و ثبات اجتماعی (رشنوادی و دهنوی، ۱۳۸۷: ۲۴)؛ یادگیری مادام‌العمر و برابری جنسیتی (کوتسار و کورُنن، ۲۰۱۵)، تسهیلات تفریحی و سرگرمی (موسوی و محمدی، ۱۳۸۸:

۵۸)، گسترش سازمان‌های داوطلبانه (ناناواتی، ۱۳۸۷: ۲۳۳)، محیط‌زیست (فورتو، ۲۰۱۳: ۱۱۳) و نتیجه سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی (فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۲: ۱۲۱). همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، رفاه اجتماعی، ابعاد گوناگون زندگی انسان را در دو جنبه عینی و ذهنی دربرمی‌گیرد و مهم‌تر اینکه تنها شامل مؤلفه‌های اقتصادی نیست.

فرا تحلیل: فراتحلیل را می‌توان بررسی اصول اساسی دانش انباشته موجود (ریتزر، ۱۳۸۲: ۶۲۵) و یا مطالعه بازاندیشانه یک رشته (ریتزر، ۱۳۹۳: ۸۸۹) تعریف کرد که به عنوان یک رویکرد چندسطحی، چندبُعدی و چندروشی، ناظر به بازنگری پیشینه پژوهشی یک حوزه خاص است (هومن، ۱۳۸۷: ۲۴) و مکمل مهم روش‌های سنتی مرور پژوهش‌ها تلقی می‌شود (هگز، ۱۹۸۲ به نقل از مهری، ۱۳۹۰: ۱۵۳). این روش را تحلیل تحلیل‌ها نامیده‌اند (دلور، ۱۳۸۸: ۲۸۷؛ ایزانلو و حبیبی، ۱۳۹۰: ۷۳) و در آن، ضمن ترکیب داده‌ها، اطلاعات، مفاهیم، نظریه‌ها و غیره به منظور تکوین یک کل جدید (هومن، ۱۳۸۷: ۲۳)، یافته‌های مطالعات منفرد و پراکنده برای استفاده علمی و کاربردی از آنها یکپارچه می‌شود (صدیق سروسستانی، ۱۳۷۹: ۶۸؛ ذاکر صالحی، ۱۳۸۶: ۱۲۰؛ میسل هورن، ۲۰۰۵: ۳۴). در این نوع مطالعه پژوهشی، محقق بر مبنای یک سؤال خاص به گردآوری مطالعات پیشین و بازتحلیل نتایج آنها می‌پردازد تا روند کلی حاکم بر این مطالعات را دریابد (سالترز - پدنت، ۲۰۱۰ به نقل از ابراهیمی و نیکنام‌راد، ۱۳۹۳: ۱۵۲).

پیشینه تحقیق

در سال‌های اخیر، گستره و شمول مطالعاتی که از روش فراتحلیل استفاده می‌کنند افزایش یافته است. با وجود این، در بررسی تحقیقات علمی حوزه رفاه اجتماعی در کشور و نیز مطالعات فراتحلیلی منتشرشده در حوزه‌های گوناگون، موردی به دست نیامد که به طور خاص، رفاه پژوهی در ایران را با رویکرد فراتحلیل بررسی کرده باشد؛ البته تحقیقاتی وجود دارند که با روش فراتحلیل به مسائل مرتبط با رفاه اجتماعی پرداخته‌اند که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

طالب و همکاران در تحقیقی با عنوان «فرا تحلیلی بر مطالعات فقر در جامعه روستایی ایران» (مجله توسعه روستایی، ۱۳۸۹)، غلبه رویکردهای کمی و مالی در مطالعات فقر و عدم توجه به جنبه‌های اجتماعی (رویکردهای انسانی و مشارکتی) در این مطالعات را مورد انتقاد قرار داده‌اند. اسدی و همکاران در پژوهش خود با عنوان «فرا تحلیل عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی بیماران خاص» (مجله پزشکی هرمزگان، ۱۳۹۱)، به عوامل فردی، اجتماعی، روانی و جمعیت‌شناختی اثرگذار بر کیفیت زندگی بیماران خاص اشاره کرده‌اند. محمدی و همکاران در پژوهشی تحت عنوان «فرا تحلیل مطالعات فقر در ایران» (فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۳۹۱)، بخش عمده مطالعات فقر در ایران را مطالعات اقتصادی دانسته و مکانیکی بودن و توجه ناکافی به شاخص‌های اجتماعی در این مطالعات را مهم ارزیابی کرده‌اند. کلاتری و فقیه ایمانی در تحقیقی با عنوان

«فرا تحلیل پژوهش‌های انجام‌شده درباره نابرابری جنسیتی» (فصلنامه زن در فرهنگ و هنر، ۱۳۹۲)، این پژوهش‌ها را دارای تلقی فمینیستی از برابری دانسته‌اند که توجه چندانی به رویکردهای بومی به مقوله عدالت جنسیتی ندارند. زاهدی اصل و پیله‌وری نیز در تحقیق خود با عنوان «فرا تحلیلی بر مطالعات مربوط به سلامت اجتماعی» (فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۳۹۳)، تأثیر شاخص‌های کیفیت زندگی بر سلامت اجتماعی را بررسی کرده و به ویژه به نقش تحصیلات در این زمینه اشاره کرده‌اند. در جست‌وجوی پژوهش‌های خارجی نیز تنها یک تحقیق به دست آمد که به فرا تحلیل برنامه‌های موسوم به رفاه به شرط کار^۱ اختصاص یافته است. این تحقیق که در سال ۲۰۰۵ با همکاری دانشگاه مرلند و اداره خانواده و کودکان (وابسته به وزارت بهداشت و خدمات انسانی آمریکا) توسط گرین برگ و همکاران وی به انجام رسید، با استفاده از گزارش‌های ارزیابی‌های منتشرشده و منابع رسمی به تحلیل برنامه‌های پرداخت کمک هزینه به خانواده‌های نیازمند پرداخت. هدف این تحقیق نیز تعیین ویژگی‌های اصلی این برنامه‌ها، تفاوت در خدمات ارائه‌شده، تفاوت در ویژگی‌های شرکت‌کنندگان در هر برنامه و تنوع محیط‌های اقتصادی-اجتماعی اجرای برنامه‌ها بوده است.

روش‌شناسی تحقیق

در این تحقیق از روش فرا تحلیل استفاده شده است و از حیث هدف می‌توان این تحقیق را در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار داد. به لحاظ نوع و ماهیت داده‌ها، تحقیق حاضر شکل کمی-کیفی دارد و بر مبنای خصوصیات موضوع، این تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است. همچنین با در نظر گرفتن معیارهای ترکیبی (مثلاً میزان کنترل رفتار رویداد و نقش محقق در جمع‌آوری داده‌ها (از کیا و دربان آستانه، ۱۳۸۲: ۳۰۰))، این تحقیق، اسنادی (کتابخانه‌ای) است و با توجه به اتکای تحقیق به اطلاعات موجود، روش جمع‌آوری اطلاعات در آن غیرمستقیم است (ساروخانی، ۱۳۸۲: ۱۷۲).

تکنیک گردآوری اطلاعات و جامعه آماری تحقیق

در این تحقیق، از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و جست‌وجوی پایگاه‌های اینترنتی و آرشیو نشریات علمی، ۵۴ مقاله علمی-پژوهشی مجلات داخلی در فاصله زمانی ۱۴ سال (۱۳۹۳-۱۳۸۰) انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند. تمرکز این تحقیق بر مقالاتی است که کلمه رفاه در عنوان و کلیدواژه آنها مطرح شده است. بدین ترتیب، جامعه آماری این تحقیق، مطالعات (مقالات علمی-پژوهشی) حوزه رفاه اجتماعی (دارای عنوان و کلیدواژه رفاه) در کشور طی دوره زمانی ۱۳۹۳-۱۳۸۰ است. در انتخاب مقالات مناسب برای فرا تحلیل نیز از ملاک‌هایی استفاده شد که برخی محققان بدانها اشاره کرده‌اند؛ از جمله: موضوع

1. Welfare-to-work programs

تحقیق، طرح و بیان مسأله، ذکر ضرورت و اهداف تحقیق، انتخاب درست روش تحقیق، کاربست تکنیک‌ها و ابزارهای معتبر جمع‌آوری اطلاعات، کیفیت یافته‌ها و استفاده مطلوب از منابع معتبر (بوکسکی و فیلد، ۱۹۹۱ به نقل از محسنی تبریزی و دیگران، ۱۳۸۹: ۶-۱۸۵).

حوزه تحقیق، زمان انجام تحقیق و واحد تحلیل

حوزه یا قلمرو این تحقیق، کشور ایران است. این تحقیق در نیمه دوم سال ۱۳۹۳ به انجام رسیده و واحد تحلیل آن نیز پژوهش‌های انجام‌شده پیشین است.

یافته‌های تحقیق

۱- مشخصات مقالات

جدول شماره (۱): فهرست و مشخصات مقالات بررسی شده (به ترتیب زمان انتشار)

ردیف	عنوان مقاله	نام نویسنده	نام مجله	قلمرو رشته‌ای مجله	زمان انتشار
۱	مشکل اجتماعی: دستور کار نظام رفاه اجتماعی	حسن رفیعی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	دوره ۱، شماره ۱، پاییز ۸۰، صص ۳۳-۵
۲	دولت رفاه سبک ژاپنی و ارائه خدمات رفاهی و توانبخشی	علیرضا کلدی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	دوره ۱، شماره ۱، پاییز ۸۰، صص ۶۶-۳۴
۳	هزینه نهایی رفاه اجتماعی ناشی از مالیات‌های غیرمستقیم (مالیات بر مصرف در ایران در سال ۱۳۷۳)	یگانه موسوی	پژوهشنامه بازرگانی	اقتصاد و مدیریت بازرگانی	دوره ۶، شماره ۲۲، بهار ۸۱، صص ۱۸۷-۲۰۹
۴	استقرار صنعت در روستا و نقش آن در رفاه مناطق روستایی	عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری، مهدی طاهرخانی	مدرس علوم انسانی	علوم اجتماعی	دوره ۶، شماره ۲، تابستان ۸۱، صص ۲۲-۱
۵	شهروندی و رفاه اجتماعی	ملیحه شیانی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	دوره ۱، شماره ۴، تابستان ۸۱، صص ۲۳-۹
۶	مبانی اختلافی در طراحی نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی	سعید مدنی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	دوره ۱، شماره ۴، تابستان ۸۱، صص ۶۲-۴۵
۷	رفاه اجتماعی و توسعه (مروری بر کارکرد برخی نهادهای حمایتی در ایران)	ناصر حق‌جو	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۲، شماره ۶، زمستان ۸۱، صص ۹۶-۷۵
۸	بررسی معیارهای رفاه اجتماعی و توزیع درآمد و فقر در جوامع روستایی و شهری	محمدحسن طرازکار، منصور زیبایی	اقتصاد کشاورزی و توسعه	توسعه روستایی و کشاورزی	سال ۱۲، شماره ۴۸، زمستان ۸۳، صص ۱۶۴-۱۳۷
۹	رابطه بین تورم و رفاه (مطالعه‌ای تجربی در اقتصاد ایران)	احمد جعفری، وحید تقی‌نژاد	پژوهش‌های اقتصادی	علوم اقتصادی	شماره ۱۴، زمستان ۸۳، صص ۸۷-۵۹
۱۰	بررسی اثرات پروژه‌های عمرانی بر رفاه در نقاط روستایی استان فارس	عبدالعلی لهستانی‌زاده، مسعود ماجدی	مجله جامعه‌شناسی ایران	علوم اجتماعی	دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۸۲، صص ۹۴-۷۳

۱۱	تأثیر کاهش سطح آب‌های زیرزمینی بر رفاه اجتماعی تولیدکنندگان	مرتضی تهامی‌پور، حسین مهرابی، علیرضا کرباسی	اقتصاد کشاورزی و توسعه	توسعه روستایی و کشاورزی	سال ۱۳، شماره ۴۹، بهار ۸۴، صص ۹۷-۱۱۶
۱۲	اثر سیاست‌های ارزی مختلف بر رفاه اجتماعی در ایران	احمد مجتهد، اعظم احمدیان	پژوهش‌های اقتصادی ایران	علوم اقتصادی	سال ۹، شماره ۳۰، بهار ۸۶، صص ۱-۲۱
۱۳	بررسی اثر آزادسازی بازار گندم ایران بر رفاه اجتماعی	آشان شوشتریان، محمد بخشوده	مجله علمی کشاورزی	توسعه روستایی	دوره ۳۰، شماره ۱، بهار ۸۶، صص ۱-۱۳
۱۴	مقایسه درجه توسعه‌یافتگی بخش خدمات و رفاه اجتماعی استان‌های ایران طی سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۸۳	محمد مولایی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۶، شماره ۲۴، بهار ۸۶، صص ۲۴۱-۲۵۸
۱۵	مبنای تئوریک دولت رفاه از دیدگاه پوپر	مجید فولادیان، زینب فاطمی، محمد غفاری‌زاده	مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد	علوم اجتماعی	سال ۵، شماره ۱، بهار ۸۷، صص ۱۴۱-۱۶۰
۱۶	رفاه و گفتمان سازندگی	نعمت‌الله فاضلی، روزبه کردونی	فصلنامه علوم اجتماعی	علوم اجتماعی	شماره ۴۱، تابستان ۸۷، صص ۱۲۵-۱۶۱
۱۷	بررسی تطبیقی وضعیت رفاه در خانوارهای شهری و روستایی	علی قاسمی	روستا و توسعه	توسعه روستایی و کشاورزی	سال ۱۱، شماره ۲، تابستان ۸۷، صص ۱-۲۰
۱۸	رابطه سرمایه اجتماعی با رفاه اجتماعی	محمدجواد زاهدی، ملیحه شبانی، پروین علی‌پور	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۹، شماره ۳۲، بهار ۸۸، صص ۱۰۹-۱۲۹
۱۹	حقوق رفاه اجتماعی و اشکال کنترل قضایی	مجتبی همتی	راهبرد	علوم سیاسی و اجتماعی	سال ۱۸، شماره ۵۰، بهار ۸۸، صص ۵-۴۳
۲۰	سیاست‌های توزیعی و کسری رفاه و آزادی طی سال‌های ۶۸-۱۳۶۰	محمد شفیعیفر	مطالعات انقلاب اسلامی	علوم سیاسی و اجتماعی	سال ۵، شماره ۱۷، تابستان ۸۸، صص ۲-۴۵
۲۱	رابطه کار کودک با توسعه و رفاه اجتماعی	حسین تولائی، حسین رفیعی، اکبر بیگلریان	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۹، شماره ۳۵، زمستان ۸۸، صص ۳۰۱-۳۳۶
۲۲	رتبه‌بندی شاخص‌های رفاه شهری مناطق مختلف شهر تهران	نازی محمدزاده اصل، قدرت‌الله امام‌وردی، محمد سرپر افراز	پژوهش و برنامه‌ریزی شهری	توسعه شهری	سال ۱، شماره ۱، تابستان ۸۹، صص ۸۵-۱۰۶
۲۳	تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها بر رفاه اجتماعی در ایران	خسرو پیرایی، بهروز سیف	پژوهشنامه مالیات	علوم اقتصادی	شماره ۹، پاییز و زمستان ۸۹، صص ۶۱-۸۲
۲۴	پیامدهای فرهنگ رفاه برای دینداری	قربان علمی، بهزاد حمیدیه	فلسفه و کلام اسلامی	مطالعات دینی	سال ۴۳، شماره ۲، پاییز و زمستان ۸۹، صص ۱-۲۱
۲۵	رویکردی نو به برآورد شاخص رفاه در ایران با استفاده از منطق فازی طی سال‌های ۸۵-۱۳۵۳	حسین صادقی، عباس عساری، ارشک مسائلی	پژوهش‌های اقتصادی	علوم اقتصادی	سال ۱۰، شماره ۳، زمستان ۸۹، صص ۱۴۳-۱۶۶
۲۶	گونه‌شناسی نظام‌های رفاهی در جهان	علی‌اکبر تاج مزینانی	برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی	علوم اجتماعی	شماره ۶، بهار ۹۰، صص ۲۰۳-۲۳۴
۲۷	مدلسازی توابع رفاه اجتماعی	احمد عاملی	تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی	علوم اقتصادی	شماره ۳، بهار ۹۰، صص ۱۹۱-۲۱۶
۲۸	رفاه اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی شهر تهران)	جعفر هزارجریبی، رضا صفری شالی	پژوهش و برنامه‌ریزی شهری	مطالعات (توسعه) شهری	سال ۲، شماره ۵، تابستان ۹۰، صص ۱-۲۲
۲۹	اثر تعدیل قیمت کالاهای اساسی بر سطح رفاه خانوار شهری و روستایی	حسین میرزایی، علی‌اکبر خسروی‌نژاد	پژوهشنامه بازرگانی	اقتصاد و مدیریت بازرگانی	شماره ۶۰، پاییز ۹۰، صص ۳۵-۶۵
۳۰	بررسی همبستگی سرمایه اجتماعی و رفاه تولیدکنندگان روستایی و عشایری در استان فارس	رهام رحمانی، بهاء‌الدین نجفی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۱۱، شماره ۴۲، پاییز ۹۰، صص ۱۵۳-۱۷۲

۳۱	محاسبه شاخص درجه رفاه سکونتی خانوارها برای مناطق روستایی استان‌های کشور	داوود ستارزاده، زینب تقوی	فضای جغرافیایی	جغرافیا	سال ۱۱، شماره ۳۶، زمستان ۹۰، صص ۴۷-۶۳
۳۲	بررسی تطبیقی قانون برنامه عمرانی پنجم و برنامه پنجم توسعه (با تأکید بر شاخص‌های رفاه اجتماعی مورد توجه در مددکاری اجتماعی)	محبوبه حامد	برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی	علوم اجتماعی	دوره ۴، شماره ویژه همایش رفاه اجتماعی، بهار ۹۱، صص ۱۸۹-۲۲۰
۳۳	بررسی رابطه رفاه اجتماعی و سرمایه اجتماعی در شهر سنندج	جعفر هزار جریبی، احسان مردوخ روحانی	جامعه‌شناسی کاربردی	علوم اجتماعی	سال ۲۳، شماره ۱، بهار ۹۱، صص ۳۴-۵۰
۳۴	ارتباط هدفمندسازی بارانه‌های انرژی با رفاه اجتماعی از مسیر رشد اقتصادی	عزت‌الله عباسیان، زهرا اسدیگی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۱۲، شماره ۴۴، بهار ۹۱، صص ۱۴۳-۱۷۳
۳۵	رابطه اخلاق، اقتصاد و رفاه اجتماعی	سعید وصالی، رضا امید	برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی	علوم اجتماعی	دوره ۴، شماره ۱۲، پاییز ۹۱، صص ۷۹-۱۰۴
۳۶	بررسی تغییرات رفاهی ناشی از افزایش قیمت برق در خانوارهای شهری و روستایی	محسن ابراهیمی، هانی دهقانی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۱۲، شماره ۴۶، پاییز ۹۱، صص ۳۷۳-۳۹۷
۳۷	سرمایه اجتماعی، درآمد و رفاه فردی	رضا نجارزاده، محمد سلیمانی	تحقیقات اقتصادی	علوم اقتصادی	دوره ۴۷، شماره ۲، پاییز ۹۱، صص ۱۷۷-۱۹۳
۳۸	بررسی تأثیر رفاه و سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی در مناطق روستایی شهرستان بویراحمد	مصطفی احمدوند، سعید هدایتی‌نیا، خسرو عبداللهی	پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی	توسعه روستایی	شماره ۲، پاییز و زمستان ۹۱، صص ۸۹-۱۱۲
۳۹	سلامت خانوارهای روستایی و رفاه اجتماعی رالزی در ایران	وحید مهربانی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۱۲، شماره ۴۷، زمستان ۹۱، صص ۶۱-۸۳
۴۰	مشارکت اجتماعی زنان و تأثیر آن بر رفاه خانواده	غلامرضا غفاری، فاطمه نیک‌بین، خالد اسماعیل‌زاده	زن و مطالعات خانواده	مطالعات زنان	سال ۵، شماره ۱۸، زمستان ۹۱، صص ۳۳-۶۲
۴۱	تحول در رفاه ملی: آیا حکمرانی خوب نقش مهمی ایفا میکند؟	حسن دانایی‌فرد، جبار باباشاهی، عادل آذر، اسدالله کردناج	پژوهش‌های مدیریت در ایران	مدیریت	دوره ۱۶، شماره ۴، زمستان ۹۱، صص ۴۵-۶۲
۴۲	ارزیابی افزایش قیمت مواد غذایی بر رفاه خانوارهای شهری ایران	علی‌اکبر خسروی‌نژاد، فرهاد خداداد کاشی، زهرا صحبتی	راهبرد اقتصادی	علوم اقتصادی	سال ۲، شماره ۴، بهار ۹۲، صص ۷۳-۹۳
۴۳	بررسی تأثیر رفاه اجتماعی و فناوری اطلاعات و ارتباطات بر رشد اقتصادی	نارسیس امین رشتی، ابراهیم صیامی، فاطمه فهیمی‌فر	پژوهش‌های اقتصادی	علوم اقتصادی	سال ۱۳، شماره ۱، بهار ۹۲، صص ۴۷-۶۳
۴۴	رابطه اعتماد، آگاهی و شبکه‌های اجتماعی با رفاه اجتماعی در شهر تهران	احمد فیروزآبادی، رسول حسینی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۱۳، شماره ۴۹، تابستان ۹۲، صص ۷-۳۳
۴۵	رابطه وضعیت رفاه اجتماعی ایران با درآمدهای نفتی طی سال‌های ۸۷-۱۳۴۷	محمد بیلوار، حسن رفیعی، عزت‌الله عباسیان	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۱۳، شماره ۴۹، تابستان ۹۲، صص ۵۷-۸۷
۴۶	موجه‌سازی مطالبات رفاه اجتماعی بر مبنای نظریه حق	رضا محبوبی	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۱۳، شماره ۴۹، تابستان ۹۲، صص ۱۳۳-۱۵۷
۴۷	اثر تولید و رشد بخشی بر فقر و رفاه اجتماعی در استان‌های ایران (۸۶-۱۳۷۹)	شکوفه فرمند، کمیل طیبی، محسن کریمی	جامعه‌شناسی کاربردی	علوم اجتماعی	سال ۲۴، شماره ۲، تابستان ۹۲، صص ۱۲۷-۱۴۲
۴۸	برنامه‌های کاهش بیکاری در برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و جایگاه مددکاری اجتماعی در تأمین رفاه	حبیب آقابخشی و مریم رشیدیان	پژوهش اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۵، شماره ۲۰، پاییز ۹۲، صص ۱۳۷-۱۵۹
۴۹	ساخت مقیاس برای سنجش رفاه اجتماعی با تأکید بر رفاه ذهنی (احساس رفاه)	عزت‌الله سام آرام، رضا محبوبی	برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی	علوم اجتماعی	شماره ۱۸، بهار ۹۳، صص ۱-۳۴
۵۰	برنامه‌ریزی راهبردی ارتقاء وضعیت رفاه دانشجویان در نظام آموزش عالی ایران (از منظر کیفیت زندگی)	مهدی فولادگر، مصطفی حقی	برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی	علوم اجتماعی	شماره ۱۸، بهار ۹۳، صص ۱۰۹-۱۳۸

۵۱	تخمین شاخص ترکیبی رفاه اجتماعی برای شرایط ایران	حسین محقق کمال، حسن رفیعی، حمیرا سجادی، عزت‌الله عباسیان، مهدی رهگذر	رفاه اجتماعی	علوم اجتماعی	سال ۱۴، شماره ۵۲، بهار ۹۳، صص ۳۲-۷
۵۲	بررسی تطبیقی برنامه‌های رفاه اجتماعی در برنامه‌های توسعه (۸۳-۱۳۶۸) با اصول مرتبط در قانون اساسی ایران	نادر سالارزاده، عادل‌هاشمی	فصلنامه علوم اجتماعی	علوم اجتماعی	شماره ۶۵، تابستان ۹۳، صص ۷۹-۷۹
۵۳	رفاه از دیدگاه امام علی (ع) در نهج‌البلاغه	سعید وصالی، امیر محمدیان	برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی	علوم اجتماعی	شماره ۲۰، پاییز ۹۳، صص ۹۱-۶۹
۵۴	سیاست‌های رفاهی اعضای هیأت علمی در ایران	معصومه قاراخانی	فصلنامه علوم اجتماعی	علوم اجتماعی	شماره ۶۶، پاییز ۹۳، صص ۱۶۸-۱۲۶

۵۴ مقاله‌ای که در این تحقیق بررسی شده‌اند طی ۱۴ سال (پاییز ۱۳۸۰ تا پاییز ۱۳۹۳) در ۲۴ مجله علمی-پژوهشی به چاپ رسیده‌اند. بیشترین مقاله، متعلق به فصلنامه رفاه اجتماعی (۱۶ مقاله)، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی (۶ مقاله)، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (۵ مقاله) و فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی (۳ مقاله) است. مروری بر حوزه مطالعاتی یا قلمرو رشته‌های مجلات نشان می‌دهد که ۱۰ مقاله (۱۸/۵۲ درصد) در مجلات تخصصی اقتصادی و ۴۴ مقاله (۸۱/۴۸ درصد) در مجله‌های تخصصی علوم اجتماعی یا مرتبط با علوم اجتماعی منتشر شده‌اند. مقالات توسط ۹۹ نویسنده به نگارش درآمده که ۸۱ نفر (۸۱/۸۱ درصد) از آنها مرد و ۱۸ نفر (۱۸/۱۹ درصد) زن هستند و این ارقام نشان می‌دهد که مشارکت پژوهشی مردان در این حوزه در دوره مورد بررسی بسیار بیشتر از زنان بوده است.

۲- واژگان و مفاهیم کلیدی

جدول شماره (۲): واژگان و مفاهیم کلیدی

فرآوانی	مفهوم یا کلیدواژه
۲۱	رفاه اجتماعی
۱۵	رفاه
۳	شاخص رفاه
۳	تابع رفاه اجتماعی
۲	رفاه ذهنی
۳	دولت رفاه
۲	حقوق رفاهی
۲	نظام رفاهی
۷	سایر اشکال مفهوم رفاه
۵۸	مجموع

بررسی ۲۴۵ کلیدواژه مقالات نشان می‌دهد که کلمه رفاه به شکل‌های گوناگون، ۵۸ بار به عنوان کلیدواژه مطرح شده است که از این میان، دو مفهوم رفاه اجتماعی و رفاه، در مجموع با ۳۶ بار تکرار در مقالات، بیش از سایر کلیدواژه‌ها مورد استفاده قرار گرفته‌اند. پس از این مفاهیم، سه مفهوم شاخص رفاه، تابع رفاه اجتماعی و دولت رفاه (هر کدام ۳ بار)، مفاهیم رفاه ذهنی، نظام رفاهی و حقوق رفاهی (هر کدام ۲ بار) و سایر اشکال مفهوم رفاه (اثرات رفاهی، فرهنگ رفاه، درجه رفاه، خدمات رفاهی، فلسفه رفاه اجتماعی، مکاتب رفاهی، مقیاس رفاه) هر کدام ۱ بار به عنوان کلیدواژه در مقاله‌ها به کار رفته‌اند. غیر از کلیدواژه‌هایی که کلمه رفاه در آن‌ها استفاده شده است، سایر واژگان و مفاهیم کلیدی که بیش از ۲ بار به عنوان کلیدواژه ذکر شده‌اند عبارت‌اند از: سرمایه اجتماعی و درآمد (هر کدام ۵ بار)، و مفاهیم فقر، رشد اقتصادی، توسعه، آموزش، درمان و سلامت، عدالت، اعتماد، و استان‌ها و شهرهای ایران (هر کدام ۳ بار). باید توجه داشت که این کلیدواژه‌ها لزوماً نشانگر تمرکز مقاله‌ها بر آن کلیدواژه یا مفهوم نیستند، بلکه بیشتر نشان می‌دهند که از دیدگاه خود پژوهشگران حوزه رفاه، کدام جنبه از این مفهوم در تحقیق‌شان مهم و برجسته بوده است.

۳- دوره زمانی بررسی مسأله رفاه

جدول شماره (۳): دوره زمانی بررسی مسأله رفاه

درصد	فراوانی	دوره زمانی
۰	۰	پیش از انقلاب
۴۸/۱	۲۶	پس از انقلاب
۱۳	۷	پیش و پس از انقلاب
۳۸/۹	۲۱	بدون دوره زمانی مشخص
۱۰۰	۵۴	مجموع

بازه زمانی بررسی مسأله رفاه در مقالات، آغاز دهه ۴۰ شمسی (۱۳۴۰) تا ابتدای دهه ۹۰ است (بیش از نیم قرن). با وجود این، هیچ مقاله‌ای صرفاً به وضعیت رفاهی پیش از انقلاب نپرداخته است. نزدیک به نیمی از مقالات، به طور کامل به دوره پس از انقلاب پرداخته‌اند. طولانی‌ترین دوره زمانی بررسی شده، فاصله زمانی ۱۳۵۱ تا آغاز دهه ۹۰ است و دو مقاله نیز سال‌های ۸۷-۱۳۴۷ و ۷۹-۱۳۴۰ را بررسی کرده‌اند. از میان ۳۳ مقاله‌ای که دارای دوره زمانی هستند، ۱۰ مقاله به دهه ۸۰ اختصاص یافته‌اند و محدوده زمانی سایر مقالات نیز به این صورت است: دهه ۶۰ (یک مقاله)، دهه ۷۰ (یک مقاله)، دهه‌های ۶۰ و ۷۰ (یک مقاله)، دهه‌های ۷۰ و ۸۰ (شش مقاله)، دهه ۴۰ تا ۷۰ (یک مقاله)، دهه ۴۰ تا ۸۰ (دو

مقاله)، دهه ۵۰ تا ۸۰ (سه مقاله)، دهه ۴۰ تا ۹۰ (یک مقاله)، دهه ۵۰ تا ۹۰ (یک مقاله)، دهه ۶۰ تا ۸۰ (سه مقاله) و دهه ۶۰ تا ۹۰ (یک مقاله). دو مقاله نیز دوره زمانی ۲۰۱۰-۲۰۰۵ و سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۰۶ را به عنوان محدوده زمانی خود برگزیده‌اند. علاوه بر این، ۲۱ مقاله، فاقد دوره زمانی مشخص هستند که یا به دلیل ماهیت تحقیق (مثلاً نظری بودن آن) است و یا به این دلیل است که محدوده زمانی تحقیق‌شان را مشخص یا ذکر نکرده‌اند. بدین ترتیب، این دسته از مقالات از حیث زمانمندی، دارای ابهام و ضعف هستند.

۴- روش‌شناسی پژوهش‌ها

جدول شماره (۴): روش‌شناسی پژوهش‌ها

درصد	فراوانی	روش پژوهش
۲۷/۸	۱۵	اسنادی (کتابخانه‌ای)
۱۴/۸۱	۸	پیمایشی (زمینه‌یابی یا میدانی)
۳۳/۳۳	۱۸	اقتصادسنجی
۷/۴۰	۴	تحلیل محتوا
۱/۸۵	۱	تحلیل گفتمان
۱/۸۵	۱	تحلیل ثانویه
۱/۸۵	۱	تفسیری و معناکاوانه (هرمنوتیک)
۱۱/۱۱	۶	تلفیقی
۱۰۰	۵۴	مجموع

حدود ۳۴ درصد از مقالات از روش‌های اقتصادسنجی استفاده کرده‌اند که این نشان‌دهنده غلبه نگرش اقتصادی بر رفاه‌پژوهی در دوره زمانی مورد بررسی است. نزدیک به یک‌چهارم پژوهش‌ها از روش اسنادی بهره گرفته‌اند و ۸ پژوهش با روش پیمایشی به انجام رسیده‌اند. تحقیقاتی که روش تلفیقی را به کار بسته‌اند نیز برحسب نیاز از ترکیب روش‌های اسنادی، پیمایشی و شبه تجربی، دلفی، روش‌شناسی قیاسی، تحلیل اثباتی نظری و رویکرد هنجاری تجربی استفاده کرده‌اند.

۵- قلمرو (میدان مطالعه) پژوهش‌ها

جدول شماره (۵): قلمرو (میدان مطالعه) پژوهش‌ها

درصد	فراوانی	قلمرو پژوهش
۵۵/۵۵	۳۰	ایران
۲۲/۲	۱۲	استان‌های ایران (و شهرها و شهرستان‌ها)
۱۳	۷	جهان
۱/۸۵	۱	کشورهای در حال توسعه
۱/۸۵	۱	کشور منفرد
۵/۵۵	۳	آثار نویسندگان و اندیشمندان
۱۰۰	۵۴	مجموع

نزدیک به ۸۰ درصد پژوهش‌ها، ایران و یا استان‌ها، شهرها و شهرستان‌های کشور را به عنوان محدوده بررسی‌شان انتخاب کرده‌اند. در میان استان‌ها، فارس (۲ بار) و در میان شهرها، تهران (۵ بار) بیش از سایر مناطق به عنوان میدان مطالعه انتخاب شده‌اند. تنها کشوری که به شکل منفرد مورد مطالعه قرار گرفته ژاپن بوده است. در مجموع، با اینکه رفاهی پژوهی در کشور در دوره مورد بررسی عمدتاً معطوف به اوضاع رفاهی کشور خودمان بوده، اما وضعیت تمام کشور (و به ویژه مناطق محروم‌تر) به طور متوازن بررسی نشده است.

۶- گروه‌های هدف یا جامعه آماری پژوهش‌ها

جدول شماره (۶): گروه‌های هدف (جامعه آماری) پژوهش‌ها

درصد	فراوانی	گروه هدف
۳۱/۵	۱۷	افراد (خانوارها) و گروه‌ها
۹/۲۵	۵	استان‌های کشور
۱/۸۵	۱	مناطق کشور (شهری یا روستایی)
۵/۵۵	۳	کل کشورهای جهان
۵/۵۵	۳	اسناد و متون
۴۶/۳	۲۵	بدون جامعه آماری
۱۰۰	۵۴	مجموع

بررسی جامعه آماری پژوهش‌ها نشان می‌دهد که نزدیک به یک‌سوم آنها، افراد و خانوارها و یا گروه‌ها (دانشجویان، بهره‌برداران کشاورزی و...) را به عنوان جامعه آماری خود برگزیده‌اند. درصد بالای مقالاتی که فاقد جامعه آماری یا گروه هدف مشخص هستند و یا آن را ذکر نکرده‌اند موجب شده این جنبه از پژوهش‌های رفاهی بررسی شده، دچار کاستی و ابهام باشد.

۷- واحد تحلیل

جدول شماره (۷): واحد تحلیل پژوهش‌ها

واحد تحلیل	فراوانی	درصد
فرد	۱۱	۲۰/۳۷
خانوار	۱۰	۱۸/۵
طرح‌ها و برنامه‌ها	۱۱	۲۰/۳۷
آثار و ساخته‌های رفتار	۱۰	۱۸/۵
استان‌ها و شهرهای ایران	۴	۷/۴۱
کشورها	۷	۱۳
بخش‌های اقتصادی	۱	۱/۸۵
مجموع	۵۴	۱۰۰

افراد به عنوان واحد تحلیل معمول علوم اجتماعی، در کنار طرح‌ها و برنامه‌ها (رفاهی، عمرانی، ارزی و...)، بیش از سایر واحدهای تحلیل از سوی پژوهشگران مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در مرتبه بعدی، خانوارها، و آثار و ساخته‌های رفتار (داده‌ها و گزارش‌ها، محتوای کتاب‌ها، اسناد و جز اینها) قرار دارند که به یک اندازه به عنوان واحد تحلیل پژوهش‌ها به کار رفته‌اند. در میان کشورها نیز ایران (۳ بار)، گروه‌های مختلف کشورها (۳ بار) و ژاپن به عنوان واحد تحلیل انتخاب شده‌اند. در مجموع، تنوع واحدهای تحلیل پژوهش‌ها در سطح نسبتاً قابل قبولی قرار دارد، هرچند می‌توان با کاربرست واحدهای تحلیل کمتر استفاده‌شده، گستره آنها را افزایش داد؛ مثلاً کنکاش در شاخص‌های رفاهی و تجربه کشورهایی با شرایط نزدیک به ایران و بررسی برنامه‌ها و علل پیشرفت یا نزول وضعیت رفاهی آن کشورها.

۸- نمونه آماری و روش نمونه‌گیری

جدول شماره (۸): نمونه آماری و روش نمونه‌گیری

درصد	فراوانی	روش نمونه‌گیری
۳/۷	۲	تصادفی ساده
۳/۷	۲	تصادفی طبقه‌بندی شده
۱۳	۷	خوشه‌ای چندمرحله‌ای
۱/۸۵	۱	غربالی بر اساس معیار
۱/۸۵	۱	در دسترس
۷۵/۹	۴۱	بدون نمونه‌گیری یا ذکر نشده
۱۰۰	۵۴	مجموع

۱۳ مقاله (تقریباً یک‌چهارم پژوهش‌ها) دارای نمونه‌گیری هستند و نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، پرکاربردترین شکل نمونه‌گیری بوده است. ۳ مقاله با وجود اینکه نمونه آماری دارند به روش نمونه‌گیری اشاره نکرده‌اند. نمونه‌گیری‌ها عمدتاً از میان افراد (۹ مقاله) و خانوارها (۳ مقاله) انجام شده است. همچنین ۲ مقاله از میان روستاهای کشور و ۲ مقاله از بین کشورهای جهان اقدام به نمونه‌گیری کرده‌اند. گسترده‌ترین حجم نمونه، ۱۶۰ کشور را دربرگرفته و کمترین حجم نمونه، محدود به ۵۱ نفر است. قطع نظر از تحقیقاتی که ماهیتاً نیازی به نمونه‌گیری نداشته‌اند، درصد قابل توجه تحقیقاتی که فاقد نمونه‌گیری‌اند تأمل‌برانگیز است و می‌تواند، به عنوان مثال، تعمیم‌پذیری یافته‌های این پژوهش‌ها را با مشکل مواجه کند.

۹- پرسش‌های اصلی پژوهش‌ها

جدول شماره (۹): پرسش‌های اصلی پژوهش‌ها

فراوانی	بُعد رفاه	پرسش
۱	اقتصادی	اثرات توزیعی مالیات‌های غیرمستقیم
۱	اقتصادی	نقش صنعتی شدن در افزایش رفاه مناطق روستایی
۱	اقتصادی، اجتماعی	چگونگی توزیع عادلانه منافع مادی رفاه با تأکید بر کرامات انسان
۱	اقتصادی، اجتماعی	کارکرد نهادها و مؤسسات حمایتی در افزایش رفاه عمومی و کاهش فقر
۱	اقتصادی	هزینه‌های رفاهی تورم (زیان رفاه)

۱	اقتصادی، اجتماعی	اثرات پروژه‌های عمرانی بر رفاه روستایی
۱	اقتصادی	افزایش یا کاهش دوگانگی خدمات و رفاه اجتماعی بین استان‌های ایران طی دو دهه گذشته
۱	اجتماعی، اقتصادی	مفهوم رفاه از دیدگاه کارل پوپر
۱	اقتصادی	خصوصیات اصلی ساخت گفتمان رفاهی در دوران سازندگی (۷۶-۱۳۶۸) و مدل رفاه اجتماعی در این دوران
۵	اجتماعی، اقتصادی، ذهنی	رابطه سرمایه اجتماعی با رفاه اجتماعی
۱	اجتماعی، اقتصادی	به رسمیت شناخته شدن حقوق (حق‌های) رفاهی توسط نظام حقوقی ایران
۱	اجتماعی، اقتصادی	اختلال عملکردی دولت در دوره ۶۸-۱۳۶۰ از حیث رفاه و آزادی
۱	اجتماعی، اقتصادی	رابطه کار کودک با توسعه و رفاه اجتماعی
۱	اجتماعی، اقتصادی	شاخص‌های سلامت شهری و وضعیت مناطق تهران از این حیث
۱	اقتصادی	رابطه هدفمندسازی یارانه‌ها و رفاه اجتماعی در ایران
۱	ذهنی، اجتماعی، اقتصادی	تحولات رویکرد دین‌مدارانه در شرایط فرهنگ رفاه
۱	ذهنی، اجتماعی	میزان احساس برخورداری از رفاه اجتماعی در بین مردم تهران
۱	ذهنی، اجتماعی، اقتصادی	عملکرد صندوق رفاه دانشجویان (وابسته به وزارت علوم)
۱	ذهنی، اقتصادی، اجتماعی	دیدگاه‌های امام علی (ع) در مورد مفاهیم رفاهی
۱	اقتصادی، اجتماعی	سیاست‌های رفاهی مربوط به اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۰
۱	اقتصادی	میزان پرداختی به خانواده‌ها (بابت حذف یارانه کالاهای اساسی) برای حفظ رفاه در سطح قبلی
۱	اقتصادی	ارتباط پرداخت یارانه‌های انرژی با رشد بخش‌های مختلف اقتصادی
۱	اقتصادی، اجتماعی	چیستی اخلاقیات حوزه رفاه اجتماعی
۱	اقتصادی	تغییرات رفاهی خانوارها در قبال تغییر تدریجی قیمت برق
۱	اقتصادی	نتایج رفاهی سرمایه‌گذاری در حوزه بهداشت و سلامت روستایی
۱	ذهنی، اقتصادی، اجتماعی	رابطه میان مشارکت اجتماعی زنان و بهزیستی خانواده‌ها
۱	ذهنی، اقتصادی، اجتماعی	نقش حکمرانی خوب در تحول رفاه ملی
۱	ذهنی، اقتصادی، اجتماعی	ریشه‌های بنیادین مفهوم رفاه اجتماعی
۱	اقتصادی	تأثیر رشد اقتصادی بر کاهش فقر
۱	اقتصادی	تأثیر درآمدهای نفتی بر رفاه جامعه
۱	اقتصادی، اجتماعی	نقاط ضعف برنامه‌های کاهش بیکاری در ایران
۳۵	-	مجموع

در ۳۵ مقاله از ۵۴ مقاله بررسی شده، پرسش مشخصی در حوزه رفاه مطرح شده است که در ۱۲ مورد، جنبه اقتصادی رفاه و در ۱۱ مورد، جنبه اقتصادی و اجتماعی رفاه مورد توجه قرار گرفته است. ۱۱ مقاله نیز ابعاد اقتصادی، اجتماعی و ذهنی رفاه را حائز اهمیت دانسته‌اند. بُعد اجتماعی-ذهنی رفاه نیز در یک

مقاله به پرسش گذاشته شده است. رابطه رفاه اجتماعی با سرمایه اجتماعی (با ۵ بار تکرار) بیش از سایر موارد در پرسش‌ها مطرح شده است. علاوه بر این، در ۱۹ مقاله پرسش و فرضیه خاصی مطرح نشده است (۵ مقاله بدون پرسش هستند و ۱۴ مقاله بدون پرسش و فرضیه‌اند) و این یعنی بالغ بر ۳۵ درصد پژوهش‌های رفاهی بررسی شده، فاقد یک مسئله پژوهشی مشخص هستند و یا آن را مطرح نکرده‌اند.

۱۰- نوع پژوهش‌ها

جدول شماره (۱۰): نوع پژوهش‌ها

نوع پژوهش	فراوانی	درصد
توصیفی	۷	۱۲/۹۶
توصیفی - تحلیلی (تبیینی و تطبیقی)	۲۹	۵۳/۷۱
بنیادین (کاربردی)	۱۸	۳۳/۳۳
مجموع	۵۴	۱۰۰

طبق جدول (۱۰)، در دوره زمانی بررسی شده در این مقاله (۹۳-۱۳۸۰)، درصد تحقیقات یا مقاله‌های علمی - پژوهشی توصیفی - تحلیلی (یا تبیینی و تطبیقی) از مجموع پژوهش‌های رفاهی صرفاً توصیفی یا بنیادین (کاربردی) بیشتر بوده است.

۱۱- ابزارها و تکنیک‌های جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات

جدول شماره (۱۱): ابزارها و تکنیک‌های جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات

ابزار و تکنیک	فراوانی	درصد
متون و منابع مکتوب	۴۳	۷۹/۶
پرسشنامه و مصاحبه	۴	۷/۴
پرسشنامه	۷	۱۳
مجموع	۵۴	۱۰۰

در پژوهش‌های بررسی شده، متون و منابع مکتوب (کتاب، نشریه، پایان‌نامه، سند، گزارش‌ها و سالنامه‌های آماری بانک مرکزی، مرکز آمار، وزارتخانه‌ها و سایر نهادها) و پایگاه‌های اینترنتی بسیار بیشتر از سایر ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در تحقیقاتی که مصاحبه و پرسشنامه را به عنوان تکنیک و

ابزار گردآوری داده‌ها به کار بسته‌اند نیز استفاده از منابع مکتوب، جایگاه ویژه‌ای داشته است.

۱۲- تکنیک‌های تحلیل داده‌ها

جدول شماره (۱۲): تکنیک‌های تحلیل داده‌ها

تکنیک	فراوانی	درصد
کمی	۳	۵/۵۵
کیفی	۱۹	۳۵/۲
کمی-کیفی	۳۲	۵۹/۲۵
مجموع	۵۴	۱۰۰

۳۲ مقاله از ۵۴ مقاله مطالعه‌شده، در کنار جنبه کیفی، تکنیک‌های کمی (آمار توصیفی و استنباطی) و فرمول‌ها و توابع اقتصادی را نیز به کار بسته‌اند و ۱۹ مقاله، فاقد جنبه‌های آماری و کمی هستند. نکته حائز اهمیت در این زمینه این است که تحقیقات با رویکرد اجتماعی و جامعه‌شناختی، وجه کیفی قوی‌تری دارند و در پژوهش‌های اقتصادمحور، بعد کمی برجسته‌تر است.

۱۳- رهیافت‌های نظری پژوهش‌ها

جدول شماره (۱۳): رهیافت‌های نظری پژوهش‌ها

نظریه یا رویکرد	موضوع نظریه	نظریه‌پرداز	فراوانی
کارکردگرایی ساختاری	نحوه عملکرد نهادهای عمده اجتماعی (کارکردهای ضروری هر نظام)	دورکیم، پارسونز، مرتون	۲
تعارضگرا	تعارض طبقاتی به‌مثابه منشأ مشکلات اجتماعی	مارکس	۱
مطلوبیت‌گرایی	تابع رفاه اجتماعی به منزله تابعی از مجموع رفاه افراد. سنجش صحت و درستی اعمال با توجه به نقش آنها در پیشبرد خوشی‌ها	جرمی بنتام	۵
عدالت	بیشینه کردن رفاه فقیرترین افراد، تأکید بر حقوق و آزادی‌های فردی و عدالت به عنوان ارزش	جان راولز	۷
فردگرایی لیبرال	خواستن، به دست آوردن و حفظ شهروندی	هابز	۱
جمهوریخواهی-مدنی	عضویت کامل در اجتماع برای تبدیل شدن به شهروند	روسو	۱
راه سوم	عدالت اجتماعی، آزادی، برابری و انسجام اجتماعی به عنوان محور برنامه‌های دموکراتیک	گیدنز	۱

۱	برایان ترنر	شهروندی مستلزم نهاده شدن حقوق اجتماعی و سیاسی	شهروندی
۳	مارشال	حقوق اجتماعی به منزله تعیین کننده استانداردهای زندگی	شهروندی و رفاه اجتماعی
۲	آدام اسمیت	رفاه به مثابه مقوله‌ای فردی و نه اجتماعی	راست کلاسیک (دست نامرئی بازار)
۵	پارتهو	افزایش رفاه به معنی بهبود وضع یک نفر بی آنکه وضع نفر دیگر بدتر شود	اقتصاد رفاه (مفهوم بهینه)
۱	لانگ	مداخله دولت به منظور توسعه کشاورزی	توسعه روستایی
۱	شفرد	پروژه‌های توسعه روستایی به عنوان ابزار نهادی کمک به مناطق روستایی	انقلابی کردن پروژه‌ها
۱	پرو، هیرشمن، سینگر، کیندلبرگر، استریتن، روستو	رشد در نقاط یا قطب‌های توسعه اتفاق می‌افتد	رشد نامتعادل (قطب رشد)
۱	پوپر	جنگ منظم علیه رنج‌های قابل اجتنابی مانند فقر و بیکاری	مهندسی اجتماعی تدریجی
۳	پاتنام، بوردیو، کلمن، فوکویاما	سرمایه اجتماعی به عنوان عامل تسهیل همکاری و هماهنگی برای دستیابی به اهداف با هزینه کمتر	سرمایه اجتماعی (شبکه‌ها و اعتماد اجتماعی)
۱	گیدنز، بانت، رز، وان‌ها	جنبه غیرمادی رفاه اجتماعی	سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی
۱	جان مینارد کینز	لزوم دخالت فعال دولت در اقتصاد برای از بین بردن بیکاری	پایداری اشتغال ناقص
۱	آمارتیا سن	فاصله میان اقتصاد و اخلاق	انتخاب جمعی
۱	کافمن	شاخص‌های حکمرانی خوب	حکمرانی خوب
۱	اسپینگ- اندرسن	تقسیم‌بندی دولت‌های رفاهی براساس دو ملاک سطح کالادایی و نحوه طبقه‌بندی شهروندان	گونه‌شناسی نظام‌های رفاهی
۲	ا. سی. پیگو	رابطه رفاه فردی و اجتماعی با اوضاع بازار و شاخص‌های تولید ناخالص ملی	رفاه اجتماعی
۱	بکر	کودکان به مثابه دارایی خانواده	رفتار خانواده
۱	کروگر	کار کودک به علت فقر	فرضیه فقر
۱	باسو و ون	همبستگی منفی بین کار کودک و درآمد والدین	ناکامی بازار کار
۱	روبینسون و بلاند	رابطه میان کار کودک (درآمد در جریان) و انباشت سرمایه انسانی (درآمد آینده)	ناکامی بازار سرمایه
۱	پایوا	افزایش ظرفیت مردم برای فعالیت مداوم در جهت تأمین رفاه خود و جامعه	توسعه اجتماعی
۱	اوفه	نیاز سرمایه‌داری به وجود دولت رفاه	نظام‌ها
۱	هایک	برچیده شدن سیاست‌های بازتوزیعی در جهت کمک به فعالیت‌های بازار خودانگیخته	لیبرالیسم
۱	نازیک	اولویت حقوق فردی (در بحث آزادی و عدالت)	لیبرالیسم
۱	هگل	دولت به عنوان مسئول حفظ امنیت و ایجاد اعتماد عمومی در جامعه	نظریه اخلاقی دولت

۱	مازلو	احساس رفاه به مفهوم رضایت از قلمروها و امکانات موجود زندگی	نیازها
۱	تدگار	احساس محرومیت نسبی در نتیجه مقایسه فرد با افراد دیگر و گروه مرجع	محرومیت نسبی
۱	هومنز و بلاو	کنشهای انسانی در برابر محیط طبیعی و اجتماعی به منزله نوعی مبادله	مبادله
۱	هومنز، برگر	منزلت فرد در خانواده، محل کار و جامعه با توجه به موقعیت وی	ارزش - منزلت
۱	آدامز	تبیین رضایتمندی از زندگی و احساس رفاه بر مبنای مبادلات (داده و ستانده)	برابری
۱	دورکیم، مرتون، ملوین سیمن	احساس جدایی از خود، دیگران، محیط کار و جامعه	بیگانگی اجتماعی
۱	کورت لوین	رفتار انسانی، تابع عوامل مختلف به هم وابسته (یا نیروی میدانی)	میدانی
۱	دورکیم و وبر	کارکردهای اجتماعی و الزام آور دین	دینداری
۱	آمارتیا سن	توانایی افراد در استفاده از کالاها در جهت منافع خویش	رفاه

در جدول (۱۳)، نظریه‌های به کار رفته در مقاله‌ها و دفعات تکرار نظریه در مقالات مطرح شده است. بر این اساس، نظریه عدالت جان راولز (۷ بار)، نظریه مطلوبیت‌گرایی جرمی بنتام (۵ بار)، اقتصاد رفاه پاره‌تو (۵ بار)، شهروندی و رفاه اجتماعی مارشال (۳ بار) و نظریه سرمایه اجتماعی پاتنام، بوردیو، کلمن و فوکویاما (۳ بار) بیش از دیگر نظریه‌ها مورد استفاده رفاه‌پژوهان قرار گرفته است. در مجموع، جنبه نظری مقالاتی که سمت‌وسوی اجتماعی دارند پررنگ‌تر و قوی‌تر از مقالات اقتصادگرا است. در ۳۰ مقاله از ۵۴ مقاله بررسی شده، یا نظریه‌ای وجود ندارد یا وجه نظری مقاله بسیار محدود و مبهم است و یا آنچه به عنوان نظریه مطرح شده، غالباً پیشینه تحقیق است. در نتیجه، می‌توان گفت که بیش از نیمی از پژوهش‌های بررسی شده، از حیث جنبه نظری، ضعیف و ناکارآمد هستند.

۱۴- شاخص‌های رفاه اجتماعی

جدول شماره (۱۴): شاخص‌های رفاه اجتماعی

شاخص	بُعد رفاه	فراوانی
درآمد (حقوق و دستمزد) و امکانات مالی	عینی	۱۸
اشتغال (یا بیکاری)	عینی	۱۵
سلامت (بیمه و تأمین اجتماعی، بهداشت و درمان)	عینی	۲۷

۱۴	عینی	آموزش (سواد)
۹	عینی، ذهنی	امنیت اجتماعی
۸	عینی	برنامه‌های تفریحی و اوقات فراغت
۷	عینی	دسترسی به خدمات اجتماعی، مددکاری اجتماعی و خدمات توانبخشی
۵	ذهنی	سرمایه اجتماعی و فرهنگی
۱۶	ذهنی	رضایت از زندگی (شادکامی، امید به آینده و...)
۳	ذهنی	سلامت روان
۱۱	عینی	تغذیه و پوشاک مناسب
۱۶	عینی	مسکن مناسب
۴	عینی	مالکیت کالاهای بادوام (اتومبیل و...)
۵	عینی	فقر
۳	عینی	حمل و نقل همگانی سریع و در دسترس
۶	ذهنی	احساس برابری و عدالت اجتماعی
۶	عینی، ذهنی	آزادی
۸	عینی	کیفیت دسترسی به امکانات و خدمات زیربنایی
۲	عینی، ذهنی	انسجام اجتماعی
۳	عینی، ذهنی	سیاست‌های پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی
۲	عینی، ذهنی	وضعیت سالمندان و ازکارافتادگان

در جدول فوق، شاخص‌هایی آورده شده که در بیش از یک مقاله به عنوان شاخص رفاه اجتماعی مطرح شده‌اند. در ۴۰ مقاله از ۵۴ مقاله (۷۴/۰۷ درصد از پژوهش‌ها) به شاخص‌ها یا مؤلفه‌های رفاه اجتماعی اشاره شده است و طبق جدول (۱۴)، وضعیت سلامت (بیمه و تأمین اجتماعی، بهداشت و درمان) بیش از سایر موارد و در ۲۷ مقاله به عنوان شاخص رفاه اجتماعی ذکر شده است. پس از سلامت، به ترتیب، درآمد و امکانات مالی (۱۸ مقاله)، رضایت از زندگی و مسکن مناسب (هر کدام ۱۶ مقاله)، اشتغال (یا بیکاری) (۱۵ مقاله)، آموزش (یا سواد) (۱۴ مقاله)، تغذیه و پوشاک مناسب (۱۱ مقاله)، امنیت اجتماعی (۹ مقاله)، و دسترسی به امکانات زیربنایی و برنامه‌های تفریحی و مربوط به فراغت (هر یک ۸ مقاله) قرار دارند. اگرچه تعیین دقیق عینی یا ذهنی بودن برخی ابعاد رفاهی چندان آسان نیست اما در مجموع، در دوره زمانی مطالعه‌شده، ابعاد عینی رفاه اجتماعی بیش از ابعاد ذهنی آن مورد توجه محققان این حوزه بوده است.

۱۵- مهم‌ترین نتایج و یافته‌های پژوهش‌ها

جدول شماره (۱۵): مهم‌ترین نتایج و یافته‌های پژوهش‌ها

سطح	بُعد رفاه	یافته
ملی	اقتصادی	ارتقای بهداشت و سلامت خانوارهای روستایی در ایران، وضعیت معیشتی (رفاه اجتماعی) آنها را بهبود می‌بخشد.
جهانی	اقتصادی، اجتماعی	کاربست مؤلفه‌های حکمرانی خوب موجب ارتقای رفاه اجتماعی می‌شود.
استانی	اجتماعی	شاخص‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، هنجارها و شبکه‌های اجتماعی) با رفاه اجتماعی رابطه مثبت دارند (تهران).
ملی	اجتماعی، اقتصادی	نگرش تک‌بعدی به عدالت اجتماعی موجب بحران اجتماعی- اقتصادی می‌شود.
ملی	اقتصادی	هرگونه سیاستی که بر درآمد سرانه و توزیع درآمد تأثیر بگذارد نقش مهمی در تغییرات رفاه دارد.
جهانی	اقتصادی، اجتماعی	مطالبات رفاهی افراد از جنس حقوق اساسی‌اند و ارزشی نظیر مطالبات حقوقی دارند.
جهانی	اقتصادی	بین کار کودک و توسعه و رفاه اجتماعی، همبستگی منفی برقرار است.
استانی	اجتماعی	احساس عدالت اجتماعی و عدم بیگانگی اجتماعی، ضریب همبستگی بالایی با احساس برخورداری از رفاه اجتماعی دارد (تهران).
استانی	اجتماعی	هرچه مشارکت محلی زنان بیشتر باشد رفاه اجتماعی خانواده آنان بالاتر خواهد بود (تهران).
ملی	اجتماعی	تاکنون اقدامی در جهت ساخت شاخص سنجش رفاه ذهنی (احساس رفاه اجتماعی) انجام نشده است.
ملی	اجتماعی، اقتصادی	اکثر اهداف رفاهی طرح‌شده در قانون اساسی و برنامه‌های توسعه، به درستی عملیاتی نشده‌اند.
ملی	اقتصادی	گفتمان دوران سازندگی (۷۶-۱۳۶۸) در حوزه رفاه اجتماعی، اقتصادگرا بوده و سایر ابعاد رفاهی (مثلاً بُعد سیاسی) را نادیده انگاشته است.
استانی	اجتماعی، اقتصادی	شاخص‌هایی مانند آلودگی هوا، آلودگی صوتی و قیمت مسکن، رفاه اجتماعی در تهران را به چالش کشیده است.
جهانی	اجتماعی، اقتصادی	طبق نظر امام علی (ع)، رفاه جامعه، مبتنی است بر نهادینه کردن ارزش‌های اخلاقی، اجرای عدالت، ارتقای برابری و حمایت از حقوق و آزادی‌های مردم.
ملی	اقتصادی	شاخص رفاه اقتصادی، طی سه برنامه توسعه (۸۲-۱۳۶۸) تغییر چندانی نکرد.
ملی	اقتصادی	کاهش رفاه ناشی از افزایش قیمت مواد غذایی، در دهک‌های پایین درآمدی بیش از دهک‌های میانی و بالا است.
جهانی	اجتماعی، اقتصادی	تفاوت مفاهیمی مانند حقوق و شهروندی در جوامع مختلف، ایده‌های اجتماعی بسیار متفاوت درباره رفاه را موجب شده است.
ملی	اجتماعی، اقتصادی	اختلاف برداشت از اصول شکل‌دهنده چارچوب نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، تأثیر مستقیمی بر تبیین ما از این نظام دارد.

جهانی	اجتماعی، اقتصادی	دینداری، تحت حاکمیت فرهنگ رفاه، می تواند دین را به ابزاری رفاه زا تبدیل کند.
جهانی	اجتماعی	یکی از دشواری های حل مشکلات اجتماعی این است که حل آنها احتمالاً مستلزم به چالش کشیدن ارزش ها و نهادهای اساسی جامعه است.
ملی	اقتصادی	اعمال مالیات بر گروه های کالایی خوراکی ها، مسکن، حمل و نقل، و بهداشت و درمان، بیش از سایر گروه های کالایی موجب کاهش رفاه می شود.
جهانی	اقتصادی	صنعتی شدن، رفاه مناطق روستایی را افزایش می دهد.
جهانی	اجتماعی، اقتصادی	رفاه اجتماعی، هم پیش شرط و هم نتیجه شهروندی است.
ملی	اجتماعی، اقتصادی	رفاه اجتماعی، محصول توسعه اقتصادی است.
ملی	اقتصادی	میان استان های مختلف کشور (و بین مناطق شهری و روستایی هر استان) تفاوت معنی داری از حیث رفاه اجتماعی، فقر و توزیع درآمد وجود دارد.
ملی	اقتصادی	در تحقیقاتی که تاکنون انجام شده است، هزینه رفاهی تورم، کمتر از مقدار واقعی برآورد شده است.
استانی	اقتصادی	روستاهای استان فارس، تفاوت های معنی داری به لحاظ شاخص های متفاوت رفاهی دارند.
ملی	اقتصادی	انتخاب هرگونه سیاست ارزی در اقتصاد ایران باید با توجه به ویژگی های منحصر به فرد این اقتصاد صورت گیرد.
ملی	اقتصادی	آزادسازی بازار گندم ایران، در کنار کاهش هزینه های دولت و مبادلات خارجی، به افزایش هزینه های اجتماعی و کاهش رفاه اجتماعی منجر شده است.
ملی	اقتصادی	توزیع خدمات مربوط به رفاه اجتماعی در استان های کشور، بسیار نابرابر و نامتوازن است.
ملی	اقتصادی	تقریباً در همه شاخص های رفاه، وضعیت خانوارهای شهری ایران بهتر از خانوارهای روستایی است.
ملی	اجتماعی، اقتصادی	عملیاتی کردن شاخص های رفاهی و مددکاری اجتماعی برنامه های توسعه کشور بسیار مشکل است.
ملی	اقتصادی	رفاه سکونت (مربوط به مسکن) در استان های کشور وضعیت نامساعدی دارد.
استانی	اقتصادی	با کاهش سطح آب های زیرزمینی، رفاه اجتماعی بهره برداران کشاورزی کم می شود (کرمان).
استانی	اقتصادی	سرمایه اجتماعی، در مقایسه با سرمایه انسانی، کمک بیشتری به رفاه خانوارها می کند (فارس).
ملی	اقتصادی	نظام توزیع یارانه پنهان بین بخشی، به نفع دهک های درآمدی بالای جامعه است.
ملی	اقتصادی	سیاست تعدیل قیمت کالاهای اساسی، رفاه خانوارهای روستایی را بسیار بیشتر از خانوارهای شهری کاهش داده است.
ملی	اقتصادی	درآمدهای غیرنفتی، در کوتاه مدت اثر مثبتی بر رفاه داشته اما در بلندمدت، اثر آن منفی بوده است.
ملی	اقتصادی	افزایش متوسط رفاه اجتماعی خانوارهای ایرانی به سود گروه های درآمدی بالای جامعه بوده است (افزایش فقر نسبی)

ملی	اقتصادی	سرمایه‌گذاری در فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی کشور دارد.
استانی	اجتماعی	کیفیت زندگی، رابطه معنی‌داری با رفاه اجتماعی دارد (کهگیلویه و بویراحمد).
ملی	اجتماعی، اقتصادی	سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی، اثر مثبتی بر درآمد و رفاه فردی دارد.
استانی	اقتصادی	سهم خانوارهای روستایی از یارانه‌های غیرمستقیم برق، کمتر از خانوارهای شهری است (همدان).
ملی	اقتصادی	حذف یارانه پرداختی به فرآورده‌های نفتی، برق و گاز طبیعی، دارای اثر منفی بر تولیدات بخش صنعت، خدمات حمل‌ونقل و اقامتگاه‌های عمومی است.
ملی	اجتماعی، اقتصادی	ارتقای کیفیت زندگی دانشجویان، ضرورتی در سطح ملی است.
ملی	اقتصادی	با افزایش رفاه اجتماعی، نابرابری گریزی در جامعه کمتر می‌شود.
استانی	اجتماعی، اقتصادی	بین عناصر سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی، رابطه معنی‌داری وجود دارد (تهران).
ملی	اجتماعی	مشکلات اجتماعی زمانی کاهش می‌یابد که ضرورت تعریف مسأله اجتماعی و تعیین مصادیق آن ارزشمند جلوه کند.
استانی	اقتصادی	سطح رفاه اجتماعی در کردستان، پایین و نابرابر است.
جهانی	اجتماعی، اقتصادی	نهادهای رفاهی، به ویژه تأمین اجتماعی، نقش اخلاقی کردن اقتصاد را ایفا می‌کنند.
ملی	اقتصادی	سیاستگذاران و مجریان سیاست‌ها، درک جامع و روشنی از مفهوم رفاه (درخصوص اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها) ندارند.
جهانی	اجتماعی، اقتصادی	طبق نظر پوپر، با استراتژی مهندسی اجتماعی تدریجی باید فشار و رنج قابل اجتناب را به حداقل برسانیم.
ملی	اقتصادی	علیرغم آرمانهای رفاهی گسترده و فراگیر مندرج در قانون اساسی، نظام رفاهی کشور از توسعه‌نیافتگی مزمن رنج می‌برد.

در جدول (۱۵)، مهم‌ترین یافته ۵۴ مقاله بررسی شده به اختصار مطرح شده است (در یکی از مقاله‌ها نتیجه و یافته خاصی طرح نشده و به همین دلیل، جدول دارای ۵۳ سطر است). همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، نتایج به دست آمده از پژوهش‌ها از حیث اقتصادی یا اجتماعی بودن و نیز سطح نتیجه‌گیری از هم تفکیک شده‌اند. بر این مبنا، یافته ۲۹ مورد از پژوهش‌ها معطوف به جنبه‌های اقتصادی رفاه است که ۵ مورد آن در سطح استانی، ۲۲ مورد در سطح کشوری و ملی و ۲ مورد در سطح جهانی مطرح شده است. در ۱۷ پژوهش، جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی رفاه مورد توجه قرار گرفته که ۲ مورد در سطح استانی، ۷ مورد در سطح ملی و ۸ مورد در سطح جهانی بوده است. یافته‌های ۷ مورد از پژوهش‌ها نیز ناظر به ابعاد اجتماعی رفاه است که ۴ مورد آن در سطح استانی، ۲ مورد در سطح ملی و ۱ مورد در سطح جهانی مطرح شده است. بدین ترتیب در میان یافته‌های پژوهش‌ها، ابعاد اقتصادی رفاه در سطح ملی، دارای بیشترین فراوانی است و ابعاد اجتماعی رفاه در سطح جهانی، کمترین فراوانی را دارد.

۱۶- مهم ترین پیشنهادهای پژوهش‌ها

جدول شماره (۱۶): مهم ترین پیشنهادهای پژوهش‌ها

سطح پیشنهاد	پیشنهاد
خرد (فردی)	انجام پژوهش در حوزه رفاه اجتماعی با روش‌های کیفی؛ تحلیل گفتمان رفاهی در دوره‌های سیاسی مختلف پس از انقلاب؛ تحقیق در مورد نسبت حکومت اسلامی با مقوله رفاه اجتماعی؛ بررسی مقایسه‌ای رفاه خانوارهای شهری و روستایی از جنبه رفاه ذهنی؛ بررسی تغییرات رفاهی ناشی از افزایش بهای کالاهایی که پارانه‌های غیرمستقیم در قیمت آنها نقش دارند.
میانی (سازمانی)	ایجاد یک سازمان رسمی واحد و مقتدر برای برنامه‌ریزی و تأمین رفاه اجتماعی؛ پرهیز از تضعیف نهادهای متولی رفاه اجتماعی؛ گسترش فعالیت تعاونی‌ها؛ ایجاد رشته‌ای با عنوان حقوق (حق‌های) رفاهی در دانشگاه‌ها.
کلان (ملی)	توزیع مجدد درآمد و ثروت در قالب توزیع امکانات بهداشت و درمان بین شهر و روستا به صورت برابر؛ گسترش شبکه‌های ارتباطی و تقویت تشکل‌های محلی به منظور بهبود روابط مردم و مسئولان؛ هدایت سرمایه‌گذاری‌های اجتماعی به سمت روستاییان؛ شفاف‌سازی فرایند قانون‌گذاری و عملکرد نهادهای اجرایی؛ زمینه‌سازی برای تحقق مشارکت مردم در اداره امور عمومی؛ تمرکز سیاست‌های اجرایی دولت بر چگونگی تغییر در رفاه؛ اطلاع‌رسانی همگانی در مورد اهمیت مشارکت اجتماعی زنان و تأثیر آن بر رفاه خانواده؛ فراهم شدن شرایط ارتقای نظری مفهوم رفاه اجتماعی (متناسب با شرایط روز جامعه و فضای بین‌المللی)؛ انجام سرشماری‌های مختص هر منطقه برای ارزیابی وضعیت رفاهی؛ کنار گذاشتن دیدگاه صرفاً فنی به مسائل رفاه اجتماعی؛ تدوین برنامه راهبردی ارتقای کیفیت زندگی دانشجویی؛ اعمال مالیات بر گروه‌های کالایی غیرضروری و لوکس؛ سازمان/ دهی امور رفاهی به شکل کلان‌نگر و در عین حال، انعطاف‌پذیر؛ لزوم ثبات روی‌های و اجرایی دولت‌های مختلف در زمینه سیاست‌های رفاه اجتماعی؛ تعدیل قیمت کالاهای اساسی به شکل تدریجی؛ اصلاح نظام مالیاتی؛ درگیر کردن مردم در فرایند توسعه؛ اجرای سیاست‌های حمایتی غیریارانه‌ای در بخش‌هایی مانند صنعت؛ سرمایه‌گذاری در جهت احیای منابع آب و آگاه‌سازی عموم (به ویژه کشاورزان) از آثار کاهش سطح آب‌های زیرزمینی؛ اصلاح سیاست‌های اقتصادی با همکاری صاحب‌نظران علوم اجتماعی؛ تقویت امکانات فرهنگی و آموزشی مناطق روستایی.

در ۲۸ مقاله، راهکارها و پیشنهادهایی در پایان مقاله مطرح شده که جدول (۱۶) دربردارنده مهم‌ترین آنهاست. طبق جدول، عمده این پیشنهادهای ناظر به سطح ملی و کلان جامعه‌اند.

نتیجه‌گیری

این تحقیق، ۵۴ مقاله علمی-پژوهشی حوزه رفاه اجتماعی در کشور در دوره زمانی ۹۳-۱۳۸۰ را با رویکرد فرائتحلیل مورد بررسی قرار داد تا روند کلی حاکم بر آنها را مشخص کند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که رفاه‌پژوهی در این دوره عمدتاً توسط محققان مرد انجام شده و بیشتر معطوف به دوره پس از انقلاب (به ویژه دهه ۸۰ شمسی) بوده است. نکته مهم در این زمینه، ضعف زمان‌مندی در شمار قابل توجهی از پژوهش‌ها است. روش‌های اقتصادسنجی و پس از آن، اسنادی (کتابخانه‌ای) بیش از سایر روش‌ها در پژوهش‌های رفاهی مورد استفاده قرار گرفته که حاکی از نگرش غالباً اقتصادی به مقوله رفاه است. قلمرو (میدان مطالعه) شمار زیادی از پژوهش‌ها ایران (و یا استان‌ها و شهرهای ایران) بوده و البته اوضاع رفاهی نقاطی از کشور که محروم تلقی می‌شوند کمتر مورد بررسی دقیق علمی قرار گرفته است. گروه هدف یا جامعه آماری اکثر پژوهش‌ها، افراد (خانوارها) و گروه‌ها بوده و تعداد قابل توجهی از پژوهش‌ها نیز فاقد جامعه آماری هستند یا آن را ذکر نکرده‌اند. فرد در کنار طرح‌ها و برنامه‌ها به عنوان واحد تحلیل اصلی پژوهش‌ها به کار رفته‌اند و پس از آن، با اندکی اختلاف، خانوار، و آثار و ساخته‌های رفتار قرار دارند. در این عرصه، کاربست واحدهای تحلیل کمتر استفاده شده در حوزه رفاه اجتماعی (مثلاً در نظر گرفتن کشورهای مختلف به عنوان واحد تحلیل) می‌تواند گستره و شمول رفاه‌پژوهی در کشور را افزایش دهد. پژوهش‌های دارای نمونه‌گیری، اغلب از نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده کرده‌اند و البته روش‌های نمونه‌گیری از جمله موارد قابل نقد در پژوهش‌های رفاهی است. شمار فراوان تحقیقاتی که نمونه‌گیری و نمونه آماری ندارند یا به آن اشاره نکرده‌اند موجب شده که یافته‌های این تحقیقات از حیث قابلیت تعمیم به جامعه گسترده‌تر با ابهام مواجه باشد. همچنین بررسی پرسش اساسی (مسئله اصلی) مقاله‌های رفاهی، نشان‌دهنده تمرکز بیشتر بر جنبه‌های اقتصادی رفاه است. نزدیک به یک‌سوم مقاله‌ها با عدم طرح شفاف مسئله تحقیق خود، به لحاظ مسأله‌مندی دچار کاستی‌اند. یکی دیگر از یافته‌های این تحقیق، توصیفی-تحلیلی (یا تبیینی و تطبیقی) بودن بیشتر مقاله‌ها و بهره‌گیری از متون و منابع مکتوب به عنوان ابزار اصلی گردآوری داده در آنها است. در زمینه تکنیک‌های تحلیل داده‌ها، اغلب پژوهش‌ها کمی-کیفی‌اند و آنچه در این عرصه مشهود است، وجه کیفی قوی‌تر مقاله‌های جامعه‌شناختی در برابر جنبه کمی برجسته‌تر مقاله‌های اقتصادمحور است. ضعف تئوریک بسیاری از پژوهش‌ها نیز قابل اعتنا است. در تعداد زیادی از مقالات، نظریه‌های مطرح نشده یا نظریه‌ها به شکل محدود و غیرکاربردی طرح شده‌اند. شماری از پژوهش‌ها نیز پیشینه تحقیق را به جای ادبیات نظری آن طرح کرده‌اند. اگرچه مقاله‌های اجتماعی و جامعه‌شناختی نسبت به پژوهش‌های اقتصادی، جنبه نظری قوی‌تری دارند اما در مجموع، پژوهش رفاه اجتماعی در ایران در دوره مورد بررسی به لحاظ تئوریک چندان غنی نبوده است. از حیث شاخص‌های رفاه اجتماعی، وضعیت سلامت (بیمه و تأمین اجتماعی، بهداشت و درمان) با

بیشترین فراوانی به عنوان مهم‌ترین شاخص رفاهی در پژوهش‌ها مورد توجه قرار گرفته است. شاخص‌های بعدی به ترتیب فراوانی عبارتند از: درآمد و امکانات مالی، رضایت از زندگی و مسکن مناسب، اشتغال، آموزش، تغذیه و پوشاک مناسب، امنیت اجتماعی، دسترسی به امکانات زیربنایی، و برنامه‌های تفریحی و اوقات فراغت. در این عرصه، ابعاد عینی رفاه بیش از ابعاد ذهنی آن مورد توجه رفاه‌پژوهان قرار گرفته است. در بخش یافته‌ها نیز محققان رفاه بیشتر به جنبه‌های اقتصادی این مفهوم توجه نشان داده‌اند. در این زمینه، بیشترین یافته‌ها ناظر به ابعاد اقتصادی و ملی رفاه و کمترین یافته، متعلق به ابعاد اجتماعی و جهانی رفاه بوده است. بیشینه پیشنهادها مطرح‌شده در مقاله‌ها نیز سطح ملی و کلان جامعه را دربر گرفته است. رهیافت تقلیل‌گرایانه به رفاه اجتماعی و فروکاستن آن به جنبه اقتصادی که در شمار قابل توجهی از پژوهش‌های بررسی‌شده در این تحقیق به چشم می‌خورد، نشانگر کاربست رفاه اجتماعی در مفهوم سنتی آن است. رفاه اجتماعی در این مفهوم به رویکرد توسعه اقتصادی تعلق دارد و این در حالی است که علاوه بر توسعه اقتصادی، دو رویکرد کلی دیگر نیز در برنامه‌های رفاه اجتماعی وجود دارد: توسعه اجتماعی و توسعه اجتماع‌محور. رویکرد توسعه اجتماعی به معیارهای انسان‌گرایانه توسعه اقتصادی، انگیزه‌های جمعی بشر، نقش بخش اجتماعی در مقابل بازار و گسترش جامعه مدنی و سازمان‌های وابسته به آن توجه می‌کند و رویکرد توسعه اجتماع‌محور بر اهمیت بخش اجتماعی در مقیاس محلی تأکید دارد (قانع‌راد، ۱۳۸۴ به نقل از فیروزآبادی و حسینی، ۱۳۹۲: ۱۵). توجه به جنبه‌های اجتماعی (و همچنین ذهنی) رفاه در کنار ابعاد اقتصادی آن می‌تواند تصویری دقیق‌تر از وضعیت واقعی رفاه به دست دهد. هر تبیینی از مقوله رفاه که لازم و ملزوم بودن دو وجه اجتماعی و اقتصادی آن را نادیده انگارد از حیث جامعیت با مشکل مواجه خواهد شد.

واقعیت این است که رفاه به عنوان یکی از مهم‌ترین موضوع‌های اجتماعی روز، مفهومی ذهنی، عینی، فردی، جمعی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، زیستی و حقوقی است و خصلت پویا و تغییر‌یابنده آن موجب می‌شود که متناسب با تحولات جامعه و دگرگونی در نیازها و انتظارات، این مفهوم نیز با تغییراتی مواجه شود. در مفهوم نوین رفاه اجتماعی، بر مسئولیت جامعه در برابر آحاد مردم و نه گروه خاصی از افراد جامعه تأکید شده است و البته این موضوع به هیچ روی از اهمیت مسئولیت افراد در برابر هم و در مقابل جامعه نمی‌کاهد.

پژوهش رفاه اجتماعی در ایران طی سال‌های گذشته، در کنار دستاوردهای با ارزش و حائز اهمیت، کاستی‌هایی نیز داشته که با برطرف کردن یا به حداقل رساندن آن‌ها می‌توان علاوه بر افزودن به غنای دانش این حوزه، سمت‌وسوی سیاست‌گذاری اجتماعی و اقتصادی در سال‌های آینده را واقع‌بینانه‌تر کرد. در این زمینه، با توجه به فرایند و یافته‌های تحقیق حاضر، پیشنهاد می‌شود مطالعات رفاه اجتماعی در آینده به این جنبه‌ها و موضوعات نیز توجه نشان دهند:

- ۱- امکان‌پذیری یا ضرورت اتخاذ رویکرد بین رشته‌ای و تطبیقی در بررسی مسائل مبهم و روز رفاه اجتماعی؛
- ۲- پژوهش نظری گسترده‌تر (در کنار پژوهش تجربی) برای روشن شدن مفهوم‌پردازی، تناقض‌ها و ابهامات پیرامون اصطلاح رفاه اجتماعی، و نیز به منظور کمک به شکل‌گیری یا تقویت گفتمان رفاه اجتماعی در کشور؛
- ۳- فراتر رفتن از رویکرد نیازهای اساسی (جنبه‌های اقتصادی، عینی و کمی رفاه) و توجه به حوزه‌های مختلف کیفیت زندگی (وجوه جامعه‌ای، ذهنی، پویا و کیفی رفاه)؛
- ۴- بررسی و شناخت نظام‌های رفاهی سایر کشورها و تحولات آنها و بهره‌گیری از تجربیات قابل کاربرد این نظام‌ها برای ایران؛
- ۵- بررسی مقایسه‌ای شاخص‌های رفاه اجتماعی پیش و پس از انقلاب با در نظر گرفتن مقتضیات هر دوره؛
- ۶- وجود یا فقدان پیوند نظام‌دار و ارتباط اندام‌وار میان دانشگاه‌ها (رفاه‌پژوهی به شکل علمی) و نظام رفاه اجتماعی کشور.

منابع

- ابراهیمی، مهدی؛ نیک‌نام‌راد، محمدغفار. (۱۳۹۳)، «فرا تحلیل هویت پژوهی در ایران»، فصلنامه مطالعات ملی، سال پانزدهم، شماره ۱، صص ۱۴۹-۱۷۷
- ازکیا، مصطفی؛ دربان آستانه، علیرضا. (۱۳۸۲)، روش‌های کاربردی تحقیق، تهران: کیهان.
- اسدی، مسعود؛ شیرعلی‌پور، اصغر؛ قناد، فائزه و نظری، علی محمد. (۱۳۹۱)، «فرا تحلیل عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی بیماران خاص»، مجله پزشکی هرمزگان، سال شانزدهم، شماره ۱، صص ۲۵-۳۳
- ایزانلو، بلال؛ حبیبی، مجتبی. (۱۳۹۰)، «کاربرد فرا تحلیل در تحقیقات علوم اجتماعی و رفتاری»، مجله تحقیقات علوم رفتاری، دوره نهم، شماره ۱، صص ۷۰-۸۲
- باری، نورمن. (۱۳۸۰)، رفاه اجتماعی، ترجمه: اکبر میرحسینی و مرتضی نوربخش، تهران: سمت.
- پناهی، بهرام. (۱۳۸۱)، «فرایند پژوهش و تدوین پیش‌نویس ماده واحده نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال اول، شماره ۴، صص ۶۳-۸۰
- تاج مزینانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۰)، «گونه‌شناسی نظام‌های رفاهی در جهان»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۶، صص ۲۰۳-۲۳۴
- تولانی، حسین؛ رفیعی، حسن و بیگلریان، اکبر. (۱۳۸۹)، «رابطه کار کودک با توسعه و رفاه اجتماعی»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال نهم، شماره ۳۵، صص ۳۰۱-۳۳۶
- حامد، محبوبه. (۱۳۹۱)، «بررسی تطبیقی قانون برنامه عمرانی پنجم و برنامه پنجم توسعه (با تأکید بر شاخص‌های رفاه اجتماعی مورد توجه در مددکاری اجتماعی)»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دوره چهارم، ویژه‌نامه اولین همایش علمی رفاه اجتماعی در ایران، صص ۱۸۹-۲۲۰
- حق جو، ناصر. (۱۳۸۱)، «رفاه اجتماعی و توسعه»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دوم، شماره ۶، صص ۷۵-۹۶

- دانایی فرد، حسن؛ باباشاهی، جبار؛ آذر، عادل و کردنائیج، اسدالله. (۱۳۹۱)، «تحول در رفاه ملی: آیا حکمرانی خوب نقش مهمی ایفا میکند؟»، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت در ایران، دوره شانزدهم، شماره ۴، صص ۴۵-۶۲
- دلاور، علی. (۱۳۸۸)، مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، تهران: رشد.
- دین، هارتلی. (۱۳۸۸)، سیاستگذاری اجتماعی، ترجمه: عبدالله بیچرانلو، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ذاکر صالحی، غلامرضا. (۱۳۸۶)، «فراتحلیل مطالعات انجام شده در زمینه جذب نخبگان و پیشگیری از مهاجرت آنان»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هشتم، شماره ۱، صص ۱۱۳-۱۳۵
- رشنوادی، یعقوب؛ دهنوی، مجید. (۱۳۸۷)، «نقش بیمه‌های عمر در افزایش رفاه و عدالت اجتماعی»، ماهنامه تازه‌های جهان بیمه، شماره‌های ۱۲۱ و ۱۲۲، صص ۲۱-۳۲
- ریتزر، جورج. (۱۳۸۲)، نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- ریتزر، جورج. (۱۳۹۳)، نظریه جامعه‌شناسی، ترجمه: هوشنگ نیبی، تهران: نی.
- زاهدی اصل، محمد. (۱۳۸۱)، مبانی رفاه اجتماعی، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- زاهدی اصل، محمد؛ پیلهوری، اعظم. (۱۳۹۳)، «فراتحلیلی بر مطالعات مربوط به سلامت اجتماعی»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۱۹، صص ۷۱-۱۰۷.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۲)، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (جلد اول: اصول و مبانی)، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سجادی، حمیرا؛ رفیعی، حسن؛ روشنفکر، پیام؛ فروزان، آمنه و مدنی، سعید. (۱۳۹۰)، ارزیابی وضعیت حوزه مطالعات رفاه اجتماعی در ایران (با تأکید بر سلامت اجتماعی)، معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، دبیرخانه ممیزی توسعه علوم انسانی.
- سریع‌القلم، محمود. (۱۳۸۹)، روش تحقیق در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، تهران: فرزانه روز.
- سعیدی، محمدرضا؛ تاج‌الدین، محمدباقر. (۱۳۸۸)، برنامه‌ریزی اجتماعی، تهران: راه‌انداز.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله. (۱۳۷۹)، «فراتحلیل مطالعات آسیب‌شناسی اجتماعی در ایران»، مجله نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۵، صص ۶۷-۱۰۴
- طالب، مهدی؛ پیری، صدیقه و محمدی، سمیه. (۱۳۸۹)، «فراتحلیلی بر مطالعات فقر در جامعه روستایی ایران»، مجله توسعه روستایی، دوره دوم، شماره ۲، صص ۲۳-۴۰
- غفاری، غلامرضا؛ امیدی، رضا. (۱۳۸۸)، کیفیت زندگی: شاخص توسعه اجتماعی، تهران: شیرازه.
- غفاری، غلامرضا؛ نیک‌بین، فاطمه و اسماعیل‌زاده، خالد. (۱۳۹۱)، «مشارکت اجتماعی زنان و تأثیر آن بر رفاه خانواده»، فصلنامه زن و مطالعات خانواده، سال پنجم، شماره ۱۸، صص ۳۳-۶۲
- فاضلی، نعمت‌الله؛ کردونی، روزبه. (۱۳۸۸)، «رفاه و گفتمان سازندگی»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۴۱، صص ۱۲۵-۱۶۱
- فیتزپتریک، تونی. (۱۳۸۳)، نظریه رفاه (سیاست اجتماعی چیست؟)، ترجمه: هرمز همایون‌پور، تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- فیتزپتریک، تونی. (۱۳۸۵)، نظریه‌های رفاه جدید، ترجمه: هرمز همایون‌پور، تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- فیروزآبادی، احمد. (۱۳۸۹)، «موازیکاری و ناهماهنگی در نظام رفاهی ایران»، کتاب ماه علوم اجتماعی، سال چهاردهم، شماره ۳۴، صص ۱۰۰-۱۰۷

- فیروزآبادی، احمد؛ صادقی، علیرضا. (۱۳۹۲)، طرد اجتماعی: رویکردی جامعه‌شناختی به محرومیت، تهران: جامعه‌شناسان.
- فیروزآبادی، احمد؛ حسینی، رسول. (۱۳۹۲)، «رابطه اعتماد، آگاهی و شبکه‌های اجتماعی با رفاه اجتماعی در شهر تهران»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال سیزدهم، شماره ۴۹، صص ۷-۳۳
- قاراخانی، معصومه. (۱۳۹۲)، «دولت و سیاست سلامت در ایران (۸۸-۱۳۶۰)»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۶۱، صص ۲۱۱-۲۵۴
- قندی، محسن. (۱۳۸۸)، دیباچه‌ای بر مددکاری اجتماعی، تهران: عطائی.
- کلاتری، عبدالحسین؛ فقیه ایمانی، فاطمه. (۱۳۹۲)، «فراتحلیل پژوهش‌های انجام‌شده درباره نابرابری جنسیتی»، فصلنامه زن در فرهنگ و هنر، دوره پنجم، شماره ۱، صص ۱۲۵-۱۴۲
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۶)، راه سوم (بازسازی سوسیال دموکراسی)، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران: شیرازه.
- لطیفی، غلامرضا. (۱۳۸۹)، مبانی برنامه‌ریزی و سیاست اجتماعی، تهران: جهاد دانشگاهی واحد علامه طباطبائی.
- محبوبی، رضا. (۱۳۹۲)، «موجه‌سازی مطالبات رفاه اجتماعی بر مبنای نظریه حق»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال سیزدهم، شماره ۴۹، صص ۱۳۳-۱۵۷
- محسنی تبریزی، علیرضا؛ جزایری، علیرضا و بابایی، نعمت‌الله. (۱۳۸۹)، «فراتحلیل مطالعات مربوط به سوء مصرف مواد با رویکرد روانی-اجتماعی طی یک دهه و نیم گذشته»، مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران، سال اول، شماره ۱، صص ۱۷۵-۲۰۰
- محمدی، محمدعلی؛ ودادهیر، ابوعلی؛ سیفی، علیرضا و مشتاق، روشنک. (۱۳۹۱)، «فراتحلیل مطالعات فقر در ایران»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دوازدهم، شماره ۴۵، صص ۷-۴۳
- مسعود اصل، ایروان. (۱۳۸۸)، نظام رفاه اجتماعی در جهان (مطالعه‌ای تطبیقی)، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس.
- موسوی، میرطاهر؛ محمدی، محمدعلی. (۱۳۸۸)، مفاهیم و نظریه‌های رفاه اجتماعی، تهران: دانژه.
- مهربانی، وحید. (۱۳۹۱)، «سلامت خانوارهای روستایی و رفاه اجتماعی رالزی در ایران»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دوازدهم، شماره ۴۷، صص ۶۱-۸۳
- مهری، نادر. (۱۳۹۰)، «فقر فراتحلیل در پژوهش‌های علوم اجتماعی در ایران»، فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال چهارم، شماره ۱۱، صص ۱۴۹-۱۷۰
- ناناواتی، ام. سی. (۱۳۸۷)، نقش نیروی انسانی در توسعه اجتماعی، ترجمه: مهناز شاه‌علی‌زاده، در کتاب توسعه اجتماعی (جمعی از مترجمان)، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- هال، آنتونی؛ میجلی، جیمز. (۱۳۸۸)، سیاست اجتماعی و توسعه، ترجمه: مهدی ابراهیمی و علیرضا صادقی، تهران: جامعه‌شناسان.
- هزار جریبی، جعفر؛ صفری شالی، رضا. (۱۳۹۰)، «رفاه اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن»، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال دوم، شماره ۵، صص ۱-۲۲
- هزار جریبی، جعفر؛ صفری شالی، رضا. (۱۳۹۱)، آناتومی رفاه اجتماعی، تهران: جامعه و فرهنگ.
- همتی، فریده. (۱۳۸۹)، سیاست اجتماعی (نظریه‌های کلاسیک، مدرن، پست‌مدرن و مطالعات مقایسه‌ای)، تهران: جامعه‌شناسان.
- هومن، حیدرعلی. (۱۳۸۷)، راهنمای عملی فراتحلیل در پژوهش علمی، تهران: سمت.

- Cocozzelli, Fred. (2009). War and Social Welfare, NewYork: Palgrave Macmillan.
- Colby, Ira C. (2008). Social welfare policy as a form of social justice, in “Comprehensive Handbook of Social Work and Social Welfare”, Edited by Karen M. Sowers and Catherine N. Dulmus, NewJersey: John Wiley.
- Furuto, Sharlene. (2013). Social Welfare in East Asia and the Pacific, New York: Columbia University Press.
- Greenberg, David & Cebulla, Andreas & Bouchet, Stacey. (2005). Report on a Meta-Analysis of welfare-to-work programs, Institute for Research on Poverty, Discussion no. 1312-05, available at <http://www.irp.wisc.edu>.
- Johnson, Ailish. (2005). European welfare state and supernational governance of social policy, NewYork: Palgrave Macmillan.
- Kutsar, Dagmar & Kuronen, Marjo. (2015). Local Welfare Policy Making in European Cities, Switzerland: Springer.
- Lovuolo, Ruben M. (2009). Social exclusion policies and labour markets in Latin America, in “Financing social policy”, Edited by Katja Hujó and Shea McClanahan, , NewYork: Palgrave Macmillan.
- Misselhorn, Alison A. (2005). What drives food insecurity in Southern Africa? A Meta-Analysis of household economy studies, Global Environmental Change (15), pp 33-43.
- Spicker, Paul & Alvarez Leguizamon & Gordon, David. (2007). Poverty: An International Glossary, London: Zedbooks.